

SELVIN CASINETTO U AGRARNOM PARKU LUKE GARAGNINA

A n a Š v e r k o

UDK 712.25 (497.5 Trogir)''17/18''

Izvorni znanstveni rad

Ana Šverko

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Splitu

Fuzijom karakteristika agrarnog posjeda i botaničkog vrta s parkovnim ugođajem, finom arhitekturom i antičkim lapidama, klasicistički vrt obitelji Garagnin u Trogiru predstavlja polje na kojemu se susreću korisnost, znanost i umjetnost spojeni po mjeri njegova idejnog kreatora Ivana Luke Garagnina mlađeg. U radu se analiziraju planovi i arhitektura vrta, stvarani oko 1800. godine. Detaljno se opisuju projekti središnje vrtno građevine – *casinetta* – od prvih zamisli do dekoracije interijera, čiji je autor čuveni venecijanski arhitekt Giannantonio Selva.

*Flora poziva; opjevat ću Vrtove.
Kazivat kako umjetnost ukrašava sjene,
Vodu, cvijeće, livade i divlje stijene;
Mjesta i vidike odabire ljepota,
Što obilje nam nude mijene i života:
A umjetnost prirodu vješto nadopuni,
Finom arhitekturom što prizore kruni.¹*

»Najnovije djelo slavnog opata De Lillea pobuđuje veliku pozornost. Naslovljeno je *L'homme des champs*. Prekrasno je, i ima čudesnih opisa. Uskoro ću knjigu imati za sebe, jer sam je naručila u Firenci, i poslat ću Vam je jer je djelo u svakom pogledu dostojno Vas, Vašeg života kako ga provodite i studija što ih go-

¹ J. De Lille, *Les Jardins, ou l'art d'embellir les paysages, Poème, (Vrtovi ili umjetnost uljep-*

jite...»² Tako započinje pismo grofice Isabelle Teodochi-Albrizzi upućeno iz Venecije 12. prosinca 1801. Ivanu Luki Garagninu mlađem, agronomu i ekonomistu iz trogirске plemićke obitelji intelektualaca i zemljoposjednika, istaknutom fiziokratu, koji 1786. započinje i sljedećih deset godina stvara zasigurno najstručniju raspravu o dalmatinskom gospodarstvu XIX. stoljeća, pod naslovom *Riflessioni económico-politiche sopra la Dalmazia*.³

Njegove fiziokratske ideje, uz težnju spajanja užitka s profitom, najpotpunije se ogledaju u oblikovanju obiteljskoga gospodarstva u Divuljama kod Trogira, tijekom prve polovice XIX. stoljeća. Bila je ondje u pejzažno formiranom okruženju planirana gradnja gospodarskih i stambenih građevina, u prvom redu uz angažman Giannantonija Selve, jednog od istaknutih talijanskih klasicističkih arhitekata.⁴

Početkom XIX. stoljeća obitelj Garagnin pokreće opsežne graditeljske planove i za sklop svoje stambene palače u Trogiru.⁵ Preko puta glavne zgrade, u kojoj cijeli kat planiraju posvetiti intelektualnom stvaralaštvu – ujedinjenjem obiteljskog muzeja, knjižnice i *studiola* – ostvaruju na predjelu Travarica (na kopnenj strani Trogira) botanički vrt, trodimenzionalni katalog bilja, u naoko nespojivu ambijentu vrta za uživanje i praktičnog gospodarstva, uz okruženje antičkih lapida i reprezentativne arhitekture.

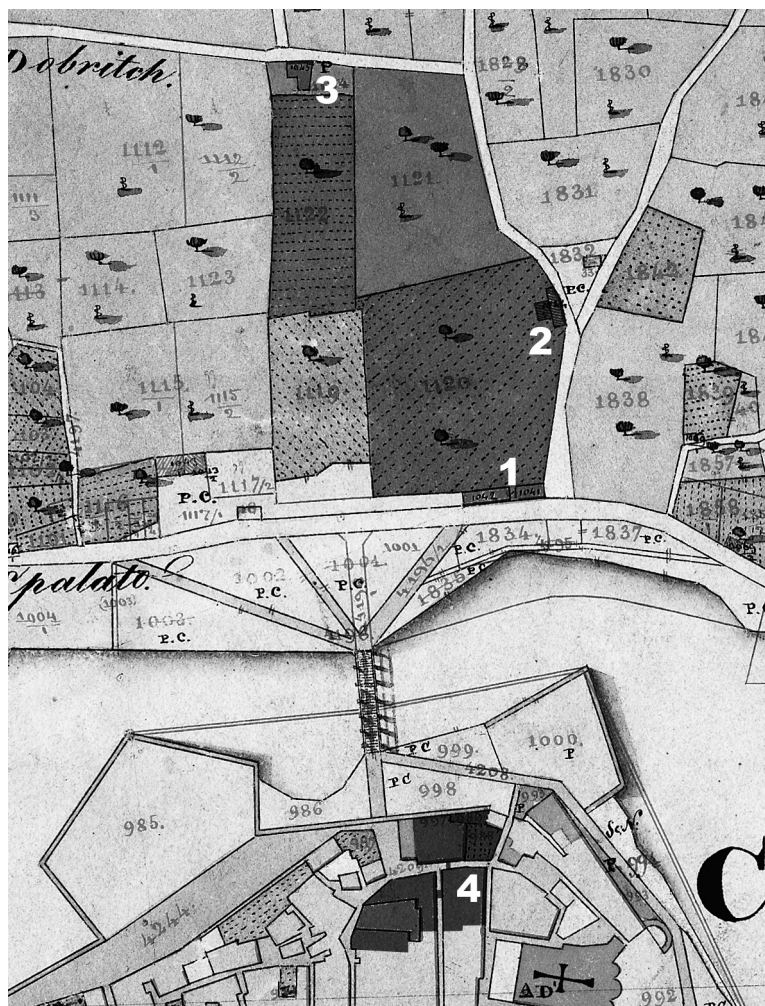
šanja krajolika, Poema), Pariz 1782: *Flore a souvi; ma voix va chanter les Jardins. / Je dirai comment l'art embellit les ombrages, / L'eau, les fleurs, les gazons, et les rockers sauvages; / Des sites, des aspects sait choisir la beauté, / Donne aux scenes la vie et la variété: / Enfin l'adroit ciseau, la noble architecture, / Des chefs-d'oeuvre de l'art vont parler la nature* (prijevod: J. Matejčić i A. Šverko). Obitelj Garagnin posjedovala je De Lilleovu poemu u talijanskom prijevodu A. Garzie (*I Giardini*, Venecija 1792.), koja se danas čuva u Muzeju grada Trogira (=MGT), u Knjižnici Garagnin-Fanfogna (=KFG), sign. I g 26.

² M. Slade Šilović, »Pisma venecijanske književnice Isabelle Teodochi-Albrizzi trogirskom agronomu Ivanu Luki Garagninu između godine 1783. i 1835.«, *Mogućnosti* 7-8, Split 1987., str. 730. Ivan Luka Garagnin mlađi (1764.-1841.), nećak je splitskoga nadbiskupa Ivana Luke starijeg (1722.-1783.). U tekstu ga skraćeno zovemo Luka Garagnin. Grofica Teodochi-Albrizzi (1760.-1836.), književnica i vlasnica glasovitog salona (*salotto letterario, conversazione* ili *salotto di cultura*, privatni prostor karizmatične i obrazovane žene otvoren za odabranu skupinu) u Veneciji, vodila je s Lukom Garagninom dugogodišnju intimnu korespondenciju. De Lilleovu Knjigu *L'homme des champs* ne nalazmo danas u MGT, KFG.

³ Prva, i jedina objavljena (Zadar 1806.), od planiranih deset knjiga Garagninova djela izdana je na hrvatskom u prijevodu K. Hraste i J. Posedela pod naslovom *Reforma Dalmacije: ekonomsko-politička razmišljanja*, uz uvod i predgovor D. Božić-Bužančić, u Splitu 1995. godine. U ovom se radu služimo izdanjem: Zagreb 2004.

⁴ Planirajući prostornu organizaciju imanja u Divuljama, Luka Garagnin će biti inspiriran suvremenim teorijama formiranja gospodarstva, koje ujedinjuju estetske i praktične aspekte kultiviranja pejzaža. Analiza planiranja kompleksa u Divuljama, temeljena ponajprije na neobjavljenom generalnom planu imanja kojeg je nacrtao Ivan Miotto, a nalazi se u MGT, u Fondu Garagnin-Fanfogna (=FGF), bit će donesena u radu koji je u pripremi.

⁵ O preoblikovanju sklopa trogirске obiteljske palače u to doba vidi: F. Celio Cega, »Manji graditeljski zahvati i preinake na kućama obitelji Garagnin u Trogiru tijekom XVIII. stoljeća«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (=PPUD) 38, Split 2002.; A. Šverko, »Prilozi trogirskoj klasicističkoj arhitekturi«, *PPUD* 41, Split 2005-07.

Katastarski prikaz Trogira iz 1830. Označen je obuhvat vrta Garagninovich na Travarici, na kopnenoj strani Trogira (tamnije), gospodarske građevine na jugu, poznate kao konjušnice (1), *casino*, odnosno *casinetto* (2), stambeno-gospodarski sklop na sjeveru, poznat kao vrtlareva kućica (3), te obiteljska palača Garagninovich (tamnije, 4).

Vrt Garagninovih dosad je obrađivalo više autora baveći se njegovim razvojem, tipologijom, biljnim fondom i arhitekturom.⁶ Vrt je bio definiran kao spoj pejzažnoga i klasično projektiranog dijela, koji postupno prelazi u prvi dalmatinski

⁶ Većina radova na temu vrta Garagninovich okupljena je u tematskom dijelu časopisa *Radovan*, Trogir 2005., što je umnogome olakšalo naše istraživanje. Treba napomenuti da se vrt u većini radova naziva parkom Garagnin-Fanfogna. Obitelj Garagnin godine se 1840. srodila sa zadarskom plemićkom obitelji Fanfogna, pa temeljem ugovora uzimaju novo prezime. S obzirom na to da se ovdje bavimo vrtom u vremenu obitelji Garagnin, i kada se naziva *Orto* (povrtnjak) ili *Giardino* (vrt s uresnim biljem), zovemo ga vrtom ili, slijedom sinteze tipoloških odrednica, agrarnim parkom Garagninovich.

park »engleskog vrtnog stila«, kao prvi lapidarij ovog područja, i prvi botanički vrt u Hrvatskoj.⁷ Spoznaje o vrtnim građevinama bile su temeljene, uz manju pisanu dokumentaciju, na dva generalna plana vrta i četiri arhitektonska nacrti. Poznate su kao konjušnice, vrtlareva kućica i *casino*, i bile su redom pripisane Selvi.⁸

U ovom radu interpretirat ćemo planiranje i arhitektonsko projektiranje za vrt Garagninovih u ključnim godinama njegova nastanka, oko 1800., uz neke nove razrade, datacije i atribucije. Na temelju dodatnih spoznaja o vlasnikovim znanstvenim i literarnim poticajima, te još dva pronađena plana vrta, pokušat ćemo mu pobliže odrediti tipologiju i upotpuniti spoznaje o njegovoj organizaciji. Istaknut ćemo ulogu Luke Garagnina kao autora koncepcije u svim nivoima oblikovanja, ali i kao izrađivača temeljnog plana posjeda. Vrtne građevine nisu bile predmet dubljeg istraživanja niti arhitektonske analize, pa će nam otkriće daljih pisanih i crtanih dokumenata ovdje prvenstveno poslužiti za cjeloviti prikaz središnje građevine – Selvina *casinetta*.⁹

Giannantonio Selva (1751.-1819.), profesor na venecijanskoj Akademiji lijepih umjetnosti, autor projekta za *Giardini Pubblici a Castello* i kazališta *La Fenice* u Veneciji, nositelj generalnog plana Venecije za Napoleonove vlasti, nakon studijskog boravka u Rimu 1778. godine, kreće na put po europskim metropolama. U drugoj polovici XVIII. stoljeća intenziviraju se putovanja europskih arhitekata i mecena u Italiju, prema izvoru antičkih i renesansnih uzora, a Selva je prvi venecijanski arhitekt nakon Palladijeva vremena (s iznimkom G. B. Piranesija, koji postaje grafičar), koji poduzima studijska putovanja po Engleskoj, Francuskoj, Nizozemskoj, Belgiji, te donosi europski klasicistički izraz u konzervativnu Veneciju.¹⁰ Za vrijeme boravka u Rimu, sklapa blisko prijateljstvo s vodećim

⁷ Vidi: D. Gregurević, »Park Fanfogna-Garagnin u Trogiru«, povijesna studija (listopad 1989.), *Radovan* 3, Trogir 2005., str. 54-72; D. Gregurević, »Park Garagnin u Trogiru (Garagnin-Fanfogna) / Program za izradu idejnog projekta« (siječanj 1994.), *Radovan* 3, Trogir 2005., str. 81-90; D. Gregurević, »Park Garagnin u Trogiru – najstariji botanički vrt u Hrvatskoj«, *Šumarski list* 7-8, Zagreb 2005. D. Božić-Bužančić, *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*, Split 1995., str. 201, navodi podatak da Spon i Wheler u putopisu iz druge polovice XVII. stoljeća (*Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece et du Levant*, tom I, Lyon 1678.), spominju vrt u Trogiru s nekoliko antiknih spomenika, i iznosi mogućnost da je to mogao biti vrt u sklopu palače Garagninovih i početak njihova lapidarija.

⁸ Vidi: S. Piplović, »Arhitekt Giannantonio Selva i klasicizam u Dalmaciji«, *Peristil* 18-19, Zagreb 1975.-76., str. 119, 120; S. Piplović, »Prilog proučavanju parka Garagnin Fanfogna u Trogiru«, *Hortikultura* 1, Split 1977., str. 18, 19; S. Piplović, »Prostorno-arhitektonska revitalizacija parka Garagnin-Fanfogna u Trogiru«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 16, Zagreb 1990., str. 59. Snimke ruševnog stanja vrtnih građevina i svoje prijedloge rekonstrukcije izradila je konzervatorica Stanka Machiedo iz splitskoga Konzervatorskog zavoda 1970.-71. godine (s M. Brzović, Z. Burić i M. Popović, konz. tehničarima): Planoteka Konzervatorskog odjela u Splitu, br. 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73. Otada su te građevine nadalje propadale, pa su nam ovi nacrti i bogata prateća fotodokumentacija poslužili kao zahvalan materijal pri rekonstrukciji izvedenog stanja.

⁹ Iako je vrtna građevina poslije poznata kao kazino (*casino*) Garagninovih, nazivamo je *casinetom*, kako je većinom zabilježena u opsežnoj dokumentaciji iz perioda njezina planiranja, gradnje i unutarnjeg uređenja, koje u nastavku donosimo.

¹⁰ O Selvi izdvajamo: E. Bassi, *Giannantonio Selva architetto Veneziano*, Padova 1936.; G.

klasicističkim kiparom, Antonijom Canovom, s kojim se intenzivno dopisuje, pa nam i njihova pisma pružaju uvid u Selvino poimanje arhitekture i umjetnosti.¹¹ Spomenimo izvadak iz Canovina pisma, upućenog arhitektu iz Rima 1800. godine, u kojemu on govori o svojoj skulpturi Hebe: »Utjeha mi je čuti da je po Vašem ukusu, jer je Vaš ukus istančan iz mnogih razloga: pravi ste umjetnik ne samo u arhitekturi nego i u ukrašavanju, a jednako dobro poznajete i ostale umjetnosti i njima ste se uvijek uspješno bavili: stoga jako treba držati do suda osobe poput vas.«¹² Luka Garagnin i Selva vjerojatno su se upoznali u salonu grofice Teotochi-Albrizzi, u koji su oba zalazila.¹³ Za Garagnine je izradio mnoge projekte, a jedini koji je bio u potpunosti – od volumena do unutarnje dekoracije – izveden prema njegovu projektu upravo je vrtni *casinetto*.

Ključna uloga u sistematiziranju vrta pripada vlasniku Luki Garagninu, potomku imućne trgovačke obitelji koja krajem XVI. stoljeća iz Venecije dolazi u Trogir. Već kao mladi agronom i ekonomist postaje član svih triju dalmatinskih gospodarskih akademija te sličnih, uglavnom talijanskih društava, piše znanstvene studije temeljene na suvremenoj agrarnoj ekonomiji i praksi, i intenzivno se dopisuje s uglednim znanstvenicima svoga vremena. Kao frankofil (i mason) osobito je utjecajan u periodu francuske uprave u Dalmaciji. Izaslanik je izraza odanosti caru Napoleonu u ime naroda Dalmacije, blizak francuskom maršalu Marmontu, i u to doba imenovan članom Središnje komisije za poljoprivredu u Zadru, one za vode i ceste u Dalmaciji, središnji je inspektor za šume i rude, te član Agrarne komisije za Dalmaciju.¹⁴

O tadašnjem stanju agrikulture u Dalmaciji doznajemo iz Garagninove objavljene knjige. Za unaprjeđenje niske razine poljoprivrede u neiskorištenom, prirodno bogatom i povoljno smještenom kraju, on detektira probleme i analizira uzroke, a zatim nudi mjere: od prosvjećivanja seljaka i reformi zakona do vizija organizacije i modernizacije poljoprivrede kao temelja ekonomske snage društva.

Romanelli, »Per G. A. Selva urbanista: inediti sui giardini di Castello«, *Arte Veneta* XX, Venecija 1972, str. 263-271; P. de la Ruffiniere du Prey, »Giannantonio Selva in England«, *Architectural History*, Vol. 25, 1982., str. 20-34, 151-152; D. Howard, *The architectural history of Venice*, New Haven i London 2002.; M. Azzi Visentini, *Il giardino veneto fra Sette e Ottocento e le sue fonti*, Milano 1988.

¹¹ *Lettere familiari inedite di Antonio Canova e di Giannantonio Selva*, Venecija 1835.

¹² Canovino pismo Selvi vidi: Canova/Selva, n. dj. (11), str. 23-24: (...) *Voi mi consolate col dirmi che l'avete trovata di vostro gusto, mentre voi il gusto l'avete fino assai per molte ragioni: voi sete un vero artista non solo nell'architettura, ma anche negli ornamenti, e conoscete assai bene le altre arti ancora, anzi ve ne siete sempre occupato con vero profitto: e perciò sul giudizio dei vostri pari conviene contare assai* (...) Canovina glasovita skulptura Hebe pohranjena je danas u Ermitažu u Sankt Peterburgu.

¹³ E. Bassi, n. dj. (10), str. 7-8.

¹⁴ O obitelji i napose Luki Garagninu izdvajamo: D. Božić-Bužančić, n. dj. (3), uvod i predgovor, str. 12-48, gdje donosi i njegovu dosad poznatu bibliografiju, kao i podatke o znanstvenom djelovanju i ugledu, te F. Celio Cega, n. dj. (5), str. 343. Opširnije o njegovu djelovanju u gospodarskim akademijama u Splitu, Kaštel Lukšiću i Zadru vidi: D. Božić-Bužančić, n. dj. (7).

Kultiviranje biljnih i životinjskih vrsta, te planiranje i podizanje građevina za pravilno iskorištenje plodova zemlje i stoke, koje Garagnin želi rasprostraniti Dalmacijom, on započinje na vlastitim imanjima. O tome u XII. poglavlju *Ekonomsko-političkih razmišljanja* kaže: »Vođen iskustvom, a ne bujnom maštom, u svojim se najtoplijim željama oslanjam na opetovana ispitivanja i usporedbe koje je izvela nekolicina mojih cijenjenih sunarodnjaka. Njihovom sam primjeru dužan odati najdublje priznanje jer su bili prvi koji su u meni produbili nevinu ljubav prema životu i prirodi i potakli me da i ja, u prilog seoskog gospodarstva, izvršim koji pokus na svojim zemljama. Ali ti mali eksperimenti ne jamče univerzalnu narav našeg uspjeha, oni nam ujedno dokazuju i da se taj korisni preokret neće moći ostvariti bez podjednakog napredovanja poljoprivrede i stanovništva.«¹⁵ U vrtu Garagninovih uzgajat će se tako mahunarke i ostalo povrće koje dalmatinsko povrtlarstvo slabo poznaje, eksperimentirat će se biljkama, upošljavati vrsni talijanski vrtlari i, ono što je nama osobito interesantno, podignut će se građevine koje štite stoku, sijeno i proizvode gospodarstva.¹⁶ U II. poglavlju *Ekonomsko-političkih razmišljanja* Luka Garagnin primjećuje da na području od Nina do Knina, pa do Imotskog, čak i do Neretve, ne može izdvojiti dobro raspoređenu stambeno-gospodarsku kuću na imanju (*casa colonica*), niti dobru štalu.¹⁷ U svome oglednom vrtu podignut će uzorne građevine.

Ono što praktične nasade vrta na Travarici čini dodatno iznimnim jest estetsko okruženje. Parcele nisu uokvirene uobičajenim ogradicama, nego drvećem i cvijećem; staze su široke, travnate ili pošljunčene, s proširenjima na naglašenim točkama, te slobodno vijugaju vinogradom; izdvojen je reprezentativni dio s elegantnim *casinetom*. U vrtu (kao i u obiteljskoj kući s prostorom privatnog muzeja) Garagnini postavljaju antičke spomenike.¹⁸ Godine 1805., kada kao njihov dobar poznavatelj biva imenovan prvim konzervatorom u Dalmaciji, Luka Garagnin vrši dva iskapanja u Saloni.¹⁹ Ivo Babić prepoznaje njegovo značenje kao arheologa-konzervatora, i donosi crteže antikviteta koje je tom prilikom pronašao, te dijelom postavio a dijelom dao ugraditi u istočni zid vrta.²⁰

¹⁵ I. L. Garagnin, n. dj. (3), str. 163. O njegovim sadnjama i eksperimentima izdvajamo: D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 210-211.

¹⁶ I. L. Garagnin, n. dj. (3), uvod i predgovor D. Božić-Bužančić, str. 35, donosi izvadak iz M. Ivčević, *Lettere d'illustri italiane e Gianluca Garagnin, Vincenzo Drago e Giandomenico Stratico*, Zadar 1857., u kojemu se navode novosti koje je Luka Garagnin uveo u podizanju poljoprivrede. Na obiteljskim će imanjima Luka Garagnin vršiti i eksperimente križanja merino ovaca s domaćima. D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 202, iznosi mogućnost da su se ti eksperimenti odvijali i u oglednom vrtu.

¹⁷ I. L. Garagnin, n. dj. (3), str. 101.

¹⁸ D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 214-215; N. Cambj, »Personifikacije godišnjih doba na spomenicima Salone«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 62, Split 1960., str. 59; S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 64-65.

¹⁹ D. Božić-Bužančić, »Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji«, *PPUD* 18, Split 1970., str. 154-157.

²⁰ I. Babić, »Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture republike Hrvatske* 8-9, Zagreb 1982.-83., str. 67-79.

Orijentirani na izvore Garagninova poimanja vrtne umjetnosti, tragom kojih bismo bolje razumjeli oblikovanje obiteljskog imanja na Travarici, izdvajamo njegovu dosad neobjavljenju zabilješku s popisom knjiga istaknutih pejzažnih teoretičara toga vremena, koje je očito namjeravao naručiti: C. C. L. Hirschfeld, *Théorie de l'Art des Jardins* (u 5 tomova), Leipzig 1779.-1785.; Jean-Marie Morel, *Théorie des Jardins*, Pariz 1776.; William Chambers, *Disertation sur le jardinage de l'Orient*, London 1772./1773.; Horace Walpole, *Essai Sur l'Art des Jardins Modernes* (francuski prijevod djela *Essay on Modern Gardening* le Duc de Nivernoisa iz 1784., T. Kirgate za Strawberry Hill, 1785.); Claude-Henri Watelet, *Essai sur les Jardins*, Pariz 1774., Thomas Whately, *Observation sur le style des Jardins Modernes*, London 1770. Ta su djela većinom do danas sačuvana u obiteljskoj knjižnici, čak s vlastoručnim bilješkama Luke Garagnina umetnutim među stranice.²¹

U njima nalazimo podatke o povijesti vrtova i rasprave o vrtnoj kao lijepoj umjetnosti, opise različitih primjera i uspostavu novih tipova, isticanje uloge vlasnika, promjene prema godišnjim dobima, iscrpne teoretske i praktične upute o formiranju vrta, parka, gospodarstva ili njihovih kombinacija u odnosu na karakter regije, klimu i lokaciju; analize elemenata vrta i načina njihova povezivanja, te položaja, izgleda i značenja pripadnih građevina i arhitektonskih uresa, a sve to poštujući *genius loci*. Whately kaže: »Priroda se, uvijek jednostavna, koristi sa svega četiri elementa u kompoziciji svojih prizora: tlom, drvećem, vodom i stijenama. Kultiviranje prirode uvelo je i četvrtu vrstu, građevine potrebne za smještaj čovjeka. Svaki od njih obuhvaća različitosti u obliku, dimenziji, boji i položaju. Svaki je krajolik komponiran samo od tih elemenata; ljepota pejzaža ovisi o spoju njihovih varijanti.«²²

²¹ Državni arhiv Split, Arhiva Fanfogna Garagnin (= DAS, AFG), Vrt I/IX. U knjižnici Garagninovih nalazimo Hirschfeldovih pet tomova francuskog prijevoda djela *Theorie der Gartenkunst*, izdanog simultano s njemačkim izvornikom (MGT, KGF, sign. XXV e 13/1, 2, 3, 4, 5), navedenu Wateletovu (sign. VI c 8), Whatelyjevu, pod naslovom *L'art de former les jardins modernes, ou L'art des jardins anglois*, Pariz 1771, koja je francuski prijevod djela *Observations on Modern Gardening* (MGT, KGF, sign. XXV b 22), te Morelovu knjigu (MGT, KGF, sign. XXV b 13). Garagnin u bilješki precizno navodi izdavače, a za Walpoleovu knjigu i prevoditelja i tiskara. Za Morelovu knjigu navodi pariškog izdavača: *Chez Pissot, libraire, quai des Augustins, près la rue Gilles-cur*. Louis Jules Barbon Mancini-Mazarini, duc de Nivernais, je 1784. godine preveo na francuski Walpoleovu knjigu, a Strawberry Hill Press bila je privatna Walpoleova tiskara, za koju je Thomas Kirgate tiskao od 1765. do 1797. Za Wateletovu knjigu Garagnin također navodi pariškog izdavača: *Chez Prault, Saillant (& Nyon) et Pissot. Dissertation sur le jardinage de l'Orient* prijevod je knjige Williama Chambersa *A dissertation on oriental gardening*, izdane u Londonu 1772. Osim navedenih djela, u knjižnici Garagninovih nalazimo i prvo izdanje traktata Ercolea Silve *Dell'arte dei giardini inglesi* (Milano 1800. -1801.), jedno od prvih djela u Italiji na temu pejzažnog vrta napisano pu uzoru na Hirschfeldovo. Pregled djelovanja ovih autora vidi u: H. W. Kruft, *A history of architectural theory*, London - New York 1994., 20. poglavlje (*Concepts of the Garden*), str. 257-271; detaljnije u M. Baridon, *Les Jardins*, Pariz 1998., poglavlje *Le Jardin de l'homme sensible*, str. 801-937 i J.D. Hunt, »Approaches (New and Old) to Garden History«, *Perspectives on Garden Histories* (ur. M. Conan), Washington 1999., str. 77-90. O zabilješkama Luke Garagnina pronađenima među stranicama knjiga vidi bilješku 70.

²² T. Whately, n. dj. (21), str. 2-3.

Kod Whatelyja nalazimo poglavlja posvećena gospodarstvu, parku, vrtu i imanjima namijenjenima jahačkom doživljaju (*riding*),²³ s opisima karakterističnih konkretnih primjera, pa tako znamo percepciju ovih tipologija u vremenu kada nastaje vrt Garagninovich. Whately iznosi paralele u oblikovanju vrta i parka, te one vrta i gospodarstva. Elegancija vrta i veličanstvenost pejzažnog parka često nemaju jasnu granicu, i nijansirane mogu biti dio iste cjeline, dok je oblikovanje vrta i gospodarstva u svojoj biti različito: prvomu je svrha užitak, a drugomu profit. No u istoj knjizi nalazimo tipologiju koja ujedinjuje ova dva ekstrema kultiviranja pejzaža, a to je *ferme ornée*.

Tipologiju "uljepšanoga gospodarstva" (*ornamented farm* ili *embellished farm*) uvodi planer vrtova, poznatiji kao pisac na tu temu, Stephen Switzer (1682.-1745.), da bi francuska varijanta *ferme ornée* postala općeprihvaćena u terminologiji, a katkad se odnosi i na samu građevinu u sklopu gospodarstva. Tijekom XVIII. stoljeća mnoga imanja oblikuju se kombiniranjem funkcije i nove, pejzažne estetike. U knjizi *The Nobleman, Gentleman and Gardener's Recreation* (London 1715.) Switzer se kritički osvrće na formalno oblikovanje i podjelu unutar imanja, ističe ljepotu povrtnoga bilja i nadalje definira tip kojim se u praktično gospodarstvo uvodi bogatstvo prirodnih linija koje pružaju raspon vizura i valoriziraju izvorni pejzaž; parcele se obrubljuju drvećem, grmovima i cvijećem; smišljeno se postavljaju lijepi objekti, kako bi zajedno gradili harmoničnu cjelinu i izazivali poetičan doživljaj.²⁴ Ljepota pejzažnih vrtova i parkova po njemu može biti osnažena u sintezi s korisnim nasadima praktičnoga gospodarstva. *Ferme ornée* spada u produkte romantizma, sliku Arkadije, idealiziranoga antičkog pejzaža, gdje se susreću ljudska harmonija i savršenstvo prirode. Istaknuti primjeri *ferme ornée* jesu *Woburn Farm* Philipa Southcotea, *The Leasowes* pjesnika Williama Shenstonea, *Annick Lodge* Alexandera Montgomeryja, a spomenimo i da kralj George III. takvo oblikovanje uvodi u *Royal Botanic Gardens*, dok u istu tipologiju spada i *Hameau de la Reine* (*Petit Hameau*) u *Versaillesu* Marije Antoinete, iako tu estetska komponenta prevladava nad korisnošću.²⁵

Na svom putovanju Engleskom Selva posjećuje Shenstonovo imanje *The Leasowes* i u svom ga dnevniku naziva *orna ferma*, to jest *ferme ornée*.²⁶ Umjet-

²³ *Riding* označava imanja oblikovana za ugodu u doživljaju iz perspektive jahača, ili kako to Whately izvorno kaže, *to extend the idea of seat*, T. Whately, n. dj. (21), str. 302.

²⁴ S. Switzer proširuje spomenutu knjigu u djelo od tri volumena *Ichonographia rustica; or The Nobleman, Gentleman and Gardener's Recreation*, London 1718.

²⁵ H. Walpole u spomenutom *Essai sur l'art des jardins modernes* (vidi bilješku 21), navodi *Woburn Farm* kao prvi uspješni primjer "uljepšanog gospodarstva". Ključni korak prema modernom vrtu za Walpolea je ukidanje zidova ili ograda među parcelama (koje su služile prvenstveno izolaciji glavne građevine na imanju kako bi se ograničila od okolnih polja te ne bi li se spriječilo prelaženje stoke u njezino okruženje) i uvođenje Ha! Ha! - jarka ili praznog kanala, učvršćenog potpornim zidom. Naziv Ha! Ha! ili ah-ah opisuje iznenađenje barijerom skrivenom u krajoliku, koja postaje neizostavni element *ferme ornée*. Walpole je popularizirao ovaj vrtni element, koji nalazimo jasno ucrtan na planu za imanje Garagninovich u Divuljama (vidi bilješku 4). Na upozorenju na Ha! Ha! zahvaljujem Goranu Nikšiću.

²⁶ P. de la Ruffiniere du Prey, n. dj. (10), str. 26.

nost u njoj nalazi u prepoznavanju mjesta koja su toliko lijepa da ih ne treba modificirati, već samo naglasiti. U takvu pejzažu dovoljno je postaviti vaze, odmorista i natpise koji dodatno podražuju izazvane osjećaje.

Posjed Garagninovih ne možemo analizirati kao primjer *ferme ornée* (za razliku od obiteljskog imanja u Divuljama), jer prije predstavlja privatni park u koji su uneseni gospodarski sadržaji, nego li obrnuto. No poznavanje ove tipologije nedvojbeno je utjecalo na Luku Garagnina pri oblikovanju agrarnog parka na Travarici kao višestruko izbalansirane minijature. Fuzija korisnosti i užitka karakteristična za oblikovanje krajolika u XVIII. stoljeću započela je širenjem karaktera vrta, odnosno parka, u gospodarstvo, da bi se kasnije razvila želja prijenosa gospodarstva u vrt, odnosno park. De Lille o toj sintezi kaže: *Ali žalud bi se teško umarali, / Kada bi farmu u palaču pretvarali. / Gracioznog koliko i jednostavnog stila, / Farma je za vrtove što i stihovima idila.*²⁷ Garagnin će u svom vrtu prepoznati duh mjesta. U samoj arhitekturi vrta težit će, kako ćemo vidjeti u nastavku, »otmjenu prividu rustike«. Kod Whatelya i Wateleta nalazimo opise "uljepšanoga gospodarstva" koje uz De Lilleove stihove citira i Hirschfeld u svojoj knjizi, a koju Garagnin navodi (u memoriji koju u nastavku donosimo) kao izvor uzora Selvi za arhitektonsko oblikovanje *casinetta*.²⁸

Esejistika i poezija su umnogome doprinjele širenju novog duha u hortikulturi. Ono što su teoretičari iznosili u svojim knjigama, De Lille izražava poezijom, pa se Garagninovo poznavanje njegova djela, uz napomenu bliske prijateljice, grofice Albrizzi, uklapa u sliku o sveobuhvatnom poznavatelju suvremene vrtne umjetnosti. U nekoliko pisama iz 1801. i 1802. godine Isabella spominje djela pjesnika Ippolita Pindemontea kao Lukina prijatelja »koji ga uvijek s poštovanjem pozdravlja i živo želi da ga vidi«. Pindemonte, također prisran Selvin prijatelj, na polju vrtnih teorija pruža kompromis između tradicije i inovacije. Pritom kritizira engleske vrtove, svodeći ih na one u kojima se umjetno želi postići prirodan izgled. Njegov ukus usmjeren prema autentičnosti ne ostavlja umjetniku ulogu u oblikovanju pejzaža, protivni se oponašanju prirode njezinom proračuna-

²⁷ J. De Lille, *Les Jardins ou l'art d'embellir les paysages, Poeme*, Pariz 1782: *Mais absurde à grands frais, / N'allez pas ériger une ferme en palais. / Élégante à la fois & simple dans son style, / La ferme est aux jardins ce qu'aux vers est l'idylle* (prijevod: J. Matejčić i A. Šverko). Smislenu ravnotežu između korisnosti i zadovoljstva, te pripadno oblikovanje građevina na imanju preporučali su i renesansni humanisti, pa je tako Luigi Tansillo (1510.-1568.), u svojoj knjizi *Il Podere* iz 1560., zapisao: *Io non vo', che le ville sian palazzi, / che ingombrin molto; e chi vi vien che veda / terren, dove men s'ari, che si spazzi. (Ne želim da vile palače postaju, / nezgrapne će biti; niti da onaj tko dođe vidi / prostrane zemlje, što neuzorane ostaju* (prijevod: A. Šverko). Njegovo je pak djelo inspirirano rimskim piscem Kolumelom (4.-oko 70.), napose knjigom *De Re Rustica*.

Don Ivan Delalle, Trogir 1936., (izdanje Zagreb 2006.), str. 163, navodi za uzor vrtu Garagninovih one rimskih vila Borghese i Doria Pamphili, najvećih gradskih parkova, koji su u XIX. stoljeću s agrarnim dijelovima transformirani u pejzažnom duhu.

²⁸ C.C.L. Hirschfeld, *Théorie de l'Art des Jardins*, Leipzig 1785., tom V, VIII. dio (*Embellissements champêtres de quelques parties isolées d'une maison de campagne*), poglavlje III (*Métairie ou ferme*), str. 148-174.

tom kopijom. U predavanju o engleskim vrtovima koje je održao 1792. godine na padovanskoj akademiji (koja se u to doba zove *Accademia di Lettere, Scienze ed Arti*), uz isticanje uloge djevičanske prirode, sugerira slušateljstvu da se ne stide geometrije u vrtu, kao iskrenijeg načina oblikovanja prirode od pokušaja imitacije. Uz Luigija Mabila predstavnik je kompromisnog pristupa između pejzažnog i formalnog vrta, karakterističnog za Italiju u periodu prosvjetiteljstva, svojevrsnog arhitektonskog ekvivalenta književnosti Uga Foscola koja balansira između klasicizma i romantizma.²⁹ U tom će se smjeru kretati i Selva u projektu za javne vrtove u Veneciji koji su se, dekretom Napoleona 1807., morali nalaziti u zoni Castello.³⁰ Jedno pak od Lukinih pisama Isabelli iz 1803. uručeno joj je od njegova prijatelja G. V. Beninija, koji u to doba izrađuje bakropise za svoj prijevod knjige *An Essay on Man* pjesnika Alexandera Popea, a paralelu Switzerovoj teoriji nalazimo u Popeovu djelu *Epistle to Lord Burlington* (London 1731.).³¹ Popeovu poeziju spominje i Selva, svjestan direktne veze između literarne inspiracije i engleskog oblikovanja vrtova, opisujući u svom dnevniku posjet *Hagley Parku*.³²

Luka Garagnin tako poznaje rad vrsnih teoretičara vrtne umjetnosti, te pjesnika posvećenih vrtovima, u vremenu kada poezija (kao uostalom i pejzažno

²⁹ Ippolito Pindemonte (1753.-1828.) talijanski pisac, pjesnik i značajan prevoditelj Homerove *Odiseje* (Verona 1822.), koji je mnogo putovao Europom, objavljuje u knjizi *Le Prose e Poesie di Campestri* (Verona 1817.) dodatak *Disserazione su i Giardini Inglesi*, koji je prezentirao na padovanskoj akademiji. Pindemonte izdaje knjigu *Versi* (Bassano 1784.), gdje posvećuje epistolu arhitektu Selvi, a 1800. istom djelu dodaje i onu posvećenu grofici Albrizzi, s kojom se dopisivao od 1784. do 1828. godine, i ta su pisma objavljena (Firenca 1863.). O Pindemonte u kontekstu vrtova vidi: *The Italian Garden / Art, design and culture*, ur. J. Dixon Hunt, Cambridge 2007., str. 207-208, 278; M. Baridon, n.dj. (21), str. 982. Četiri godine poslije, na padovanskoj akademiji predavanje će održati Luigi Mabil (1752.-1836.), na temu svog eseja *Sopra l'indole dei giardini moderni*; o oba predavanja vidi: H. Attlee, *Italian Gardens: A Cultural History*, London 2006., str. 171-172, 181. Mabil je puno pomagao Garagninima oko dovođenja talijanskih vrtlara u Trogir, vidi D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 206-207. Ugo Foscolo (1778.-1827.), književnik školovan u Splitu i Padovi, pripadao je istom društvenom krugu. Osim Isabellinih pisama iz navedenog članka, u DAS, AFG, nalazi se sačuvanih još preko 50 njezinih pisama upućenih Luki Garagninu, čije izdanje pripremaju dr.sc. Karin Šerman i autorica ovog teksta.

³⁰ Selvin kompromis između tradicije i inovacije izbalansirani je od Pindemonteova, prilagođen je situaciji. O svom projektu javnih vrtova u zoni Castello kaže: »Da sam morao ovaj nacrt izraditi u osobne svrhe priznajem da bih pribjegao ugodnoj i promišljenoj engleskoj nepravilnosti s najraznolikijim objektima razasutima uokolo, ali budući da se radi o parku namijenjenom puku, kojeg će tuda biti na stotine, smatrao sam, nakon mnogo razmišljanja, da je za ovu priliku prikladnije uređenje koje odgovara masovnoj posjećenosti.« Vidi M. Azzi Visentini, *Il giardino veneto fra Sette e Ottocento e le sue fonti*, Milano 1988, str. 221-226.

³¹ Pisma grofice Albrizzi iz 1803. i 1804. u kojima spominje Beninijev prijevod Popea vidi: M. Slade Šilović, n. dj. (1), str. 731, 732. Alexander Pope (1688.-1744.) drži se najvećim engleskim pjesnikom svoga vremena, i jednim od najznačajnijih inicijatora emancipacije vrta XVIII. stoljeća, a njegov vrt u Twickenhamu ostvarenje je vlastita odnosa prema kreiranju prirode. Beninijev prijevod Popeove knjige nalazi se u MGT, KFG, sign. XVII f 20. Duc de Nevers (de Nivernois) prevodi Popeov *An Essay on Man* na francuski (Pariz 1796.), vidi bilješku 21.

³² P. de la Ruffiniere du Prey, n. dj. (10), str. 26.

slikarstvo) prati oslobađanje vrtnog oblikovanja od krutih zakona geometrije i ruši granice između užitka i praktičnosti; s dovoljnim odmakom da u vlastitu vrtu izrazi osobni senzibilitet. Potaknut znanstveno i literarno, posvećen oblikovanju do nivoa samih arhitektonskih crteža (kao što ih čini i za stambeni obiteljski sklop)³³, spaja svoje raznorodne interese u polju na Travarici.

Vrt se i doslovno nalazi između obiteljske palače i gospodarstva u Divuljama. S jedne strane pripada raskošnoj gradskoj rezidenciji s Garagninovem teoretskom bazom – studiom s bogatom bibliotekom – gdje on stvara i proučava dokumentaciju u vezi s hortikulturom, dok s druge postaje ekstenzija obiteljskoga gospodarstva predviđenog za prakticiranje fiziokratskih ideja, prema kojima je poljoprivreda bit razvoja a prirodni zakon upravlja gospodarskim i društvenim ponašanjem.

Vrt Garagninovih nije bio utemeljen kao javni botanički vrt. No slijedom definicije, imao je više od same botaničke kolekcije. Ispunjavao je kriterije botaničkog vrta, iako je njegov primarni motiv eksperimentiranja bilo opće dobro, a ne znanstveno postignuće.³⁴ Temeljen je na eksperimentima i kultiviranju novih biljaka, prate ga katalozi bilja i herbari; praktikum je Garagninovih znanstvenih radova. Razrađeni plan nasada, kakav nam nude nacrti, govori o stupnju nepromjenjivosti kao daljoj karakteristici botaničkog vrta. Iako je privatni, primao je mnoge posjetitelje, posjećuju ga i maršal Marmont, car Franjo I. u pratnji botaničara F. Portenschlag-Ladermayera, saski kralj Fridrik August s botaničarom B. Biasolettom, nadvojvoda Maksimilijan s burbonskim knezovima, general barun F. L. von Welden, te mnogi uzimaju uzorke bilja iz ovog vrta (a osobito posljednji, kao prinos za osnivanje zadarskoga gradskog perivoja, prvotno zamišljena kao botaničkog vrta dalmatinske flore).³⁵ Razmjena bilja uz komunikaciju sa stručnjacima, koju vidimo iz Garagninove korespondencije, čini dalji argument za ovu karakterizaciju. Vrt Garagninovih zaista možemo držati i prvim privatnim botaničkim vrtom u Hrvatskoj. No u njemu nijedna druga komponenta nije usputna: za Luku Garagnina kao agronoma eksperiment je izazov, dok je unaprijeđenje agrikulture njegov istinski poziv; kao arheologu-konzervatoru lapide nisu tek simboli nostalgije, a kao poznavatelju suvremene vrtne umjetnosti i arhitekture, oblikovna mu je komponenta važna.

U doba prosvjetiteljstva veličale su se sloboda i prirodnost, pa je dekorativni krajolik, oslobođen od formalnog oblikovanja, postao romantična slika subjek-

³³ Vidi: A. Šverko, n.dj. (5).

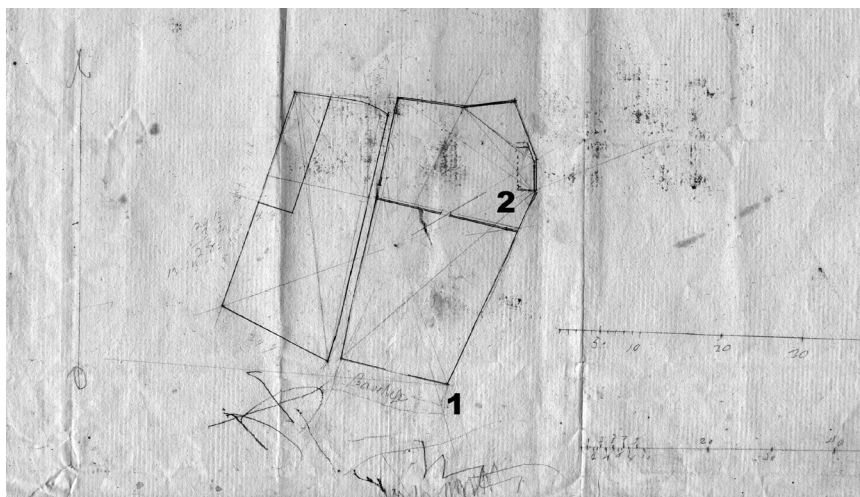
³⁴ Općeprihvaćeni kriteriji definicije botaničkog vrta prema *Botanic Gardens Conservation Strategy* (1989.), priznati od strane IUCN, WWF, FAO, UNEP, UNESCO, te prema *International Agenda for Botanic Gardens in Conservation* (2000.) jesu: visok stupanj nepromjenjivosti / znanstveni temelj za kolekciju bilja / dokumentacija kolekcije (isključujući »divlje« bilje) / promatranje bilja / oznake biljnih vrsta / otvorenost javnosti / razmjena informacija s drugim vrtovima, stručnjacima i institucijama / razmjena sjemena i bilja / znanstvena i tehnička istraživanja bilja / održavanje istraživačkih programa i herbara (www.bgci.org).

³⁵ S. Piplović, »Novi podaci o drevnom perivoju Garagnin u Trogiru«, *Hortikultura* 4, Split 1977., str. 25-26; S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 66; D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), 209, 216-217.

tivne ekspresije.³⁶ U Ukidanjem granica između pejzažnih modela otvorila se mogućnost sinteze dotad nespojivog, što je Garagninu omogućilo ostvarenje individualne kreacije u kojoj se prožimaju njegovi različiti interesi.

Organizacija vrta

U pismu iz 1790. godine, upućenu Giovanniju Arduinu, upravitelju za agrikulturu, Luka Garagnin spominje da se njegovoj obitelji pružila mogućnost kupiti vrt u blizini grada.³⁷

Najraniji poznati nacrt vrta Garagninovih, nastao prelaskom XVIII. na XIX. stoljeće. Prikazuje samo južni dio sa središnjom stazom. Lagano olovkom naznačene su gospodarske građevine, *barchesse* (1), uz južni ulaz u vrt. Naznačeno je planirano proširenje i preoblikovanje postojeće vrtlarove kućice u gospodski *casinetto* (2), te odvajanje elegantnog dijela vrta.

³⁶ “Romantični klasicizam” u arhitekturi i pejzažu označava prisutnost romantičnog u klasicističkom, to je izraz racionalan koliko i evokativan i pitoreskan, uokviren romantičnim senzibilitetom; za različite definicije vidi: J. Mordaunt Crook, “The Arcadian vision: neoclassicism and the Picturesque”, *Rediscovering Hellenism / The Hellenic inheritance and the English imagination*, (ur. G.W. Clarke), Cambridge University Press, 1989., str. 43-60.

³⁷ S. Piplović, n. dj. (35), str. 25, spominje pismo bez oznake izvora, te navodi da iz njega saznajemo da je zemljište na Travarici nabavljeno oko 1790. godine i da je Luka Garagnin osnivač vrta. Pretpostavljamo da se radi o pismu koje se nalazi u MGT, BFG, sign. XI a 137, od 15. srpnja 1790., pisanog u Trogiru, pod naslovom: *Lettera del signor Gio. Luca Garagnin al signor Giovanni Arduino, Pubblico Soprintendente alle Cose Agrarie, ec., sulle pratiche usate nella Dalmazia nel governo delle Api*. Luka Garagnin u pismu analizira pčelarstvo u Dalmaciji, te na str. 13-14 kaže: *Ora però, che la mia Famiglia ha potuto acquistare un orto vicino alla Città, ho risoluto di tenere un Alveare, colla di cui opportuna occasione spero di poter conoscere fondatamente cio che presentemente non avanzo, che per semplice conghietura. Se per altro non potro riuscire nello scoprimento di quest'utile ritrovato, mi lusingo di poter almeno giovare dando un faggio delle attenzioni, che conviene usare per la educazione delle Api, nel che basta seguire gl'insegnamenti di tanti celebri Uomini, che illustrarono quest'argomento.*

Tragom crteža, početak organizacije vrta nalazimo na novopronađenoj, nedovršenoj skici, za koju držimo da je najranija poznata.³⁸ Datumi koji će se pojaviti u kasnijem slijedu događaja pokazat će da je izrađena na samom prelasku XVIII. u XIX. stoljeće, u olovci, s tušem izvučenim osnovnim linijama i naglašenom točkom iz koje se zrakasto šire spojevi s ključnim točkama geometrije vrta. Ta točka predstavlja stajalište mjernika otkud se nanose udaljenosti i kutovi izmjereni na terenu, i ona će služiti za crtanje podloge sljedećeg plana.³⁹ Skica prikazuje samo južni dio budućeg imanja, sastavljen od dviju parcela povezanih putom, u čijoj će se osi formirati glavni ulaz. Sjeveroistočni segment je ograden u cjelinu kojom dominira nedovršeni prikaz *casinetta* smještenog uz istočni zid. Izgled i položaj *casinetta*, kako ćemo u nastavku vidjeti, određeni su proširenjem već postojeće, manje kućice za vrtlara.⁴⁰ Na jugoistočnom kraju vrta, na samom ulazu, lagano su olovkom naznačene *barchesse*, gospodarske građevine.⁴¹ Jasna je podjela na tri dijela: jugoistočni, koji se proteže iza njih, zapadni vrt, te sjeveroistočni, ogradeni dio s *casinetom*. Pokazat će se da označeni dio oko *casinetta* prikazan na ovoj skici izdvaja najelegantniji dio vrta, što znači da je od početka bila prisutna ideja sinteze lijepoga i korisnog, i bit će nam važan oslonac pri daljim analizama. Ovu skicu prepoznavamo u podlozi prvoga cjelovitog plana, u kojemu se razvidno ujedinjuju elementi pejzažnog vrta i oni racionalne praktične parcelacije, koji prevladavaju.

Taj plan je do sada bio više puta objavljivao uz nekoliko pretpostavki o njegovoj dataciji i atribuciji, koje nisu bile točnije određene niti argumentirane.⁴² Plan sadrži spomenuti južni dio s dodatkom izdužene parcele na sjeverozapadu. Nastao je prije no što je vrtu priključen još i vinograd na sjeveroistoku. Ovaj crtež laviranim tušem veoma je detaljan, no nevješto nacrtan, s nerazvidnom oznakom mjernog sustava.⁴³ Uočavamo da je najprije izrađen u olovci, te da je preko stanja

³⁸ DAS, AFG, Vrt 1/III: 29,5 x 42 cm.

³⁹ O tadašnjem načinu mjerenja vidi: M. Solarić, »Geodetski spomenici – ishodišne točke koordinatnih sustava katastarske izmjere u Hrvatskoj«, *Kartografija i geoinformacije* 10, Zagreb 2008.

⁴⁰ Nepoznavanje činjenice da je *casinetta* nastao proširenjem postojeće kućice za vrtlara izazvalo je zabunu. Promemoriju u kojemu se spominju projekti za vrtlarevu kućicu (a zapravo se radi o projektima za njezinu preobrazbu u *casinetta*) prvi spominje: S. Piplović, n. dj. (8/1977.), str. 17, te je zatim pogrešno locira na sjever vrta, vidi: S. Pilović, n. dj. (8/1990.), str. 60, 70.

⁴¹ *Barchessa* je gospodarska građevina, u prvom redu štala, dok u sofisticiranijoj varijanti utemeljenoj u renesansi predstavlja tip gospodarske građevine s trijemom otvorenim lukovima za zaštićen rad po lošem vremenu i skladištenje na otvorenom. Umnogome ih primjenjuje Palladio kao krila stambeno-gospodarskih vila. Primjer je vila Barbaro, koju Garagnin navodi kao uzor pri oblikovanju glavne zgrade gospodarstva u Divuljama, vidi: A. Šverko, n. dj (5), str. 380.

⁴² Ovaj plan prvi spominje S. Piplović, n. dj. (8/1977.), str. 19. D. Gregurević, n. dj. (8/1989.), str. 57, navodi da je na autora ovog plana očito utjecao crtež parka sačuvan u MGT, FGF, 399a/74. To nije moguće, jer se radi o kromolitografiji iz knjige V. Petita, *Parcs et jardins des environs de Paris*, objavljene prvi put u Parizu 1850-ih godina.

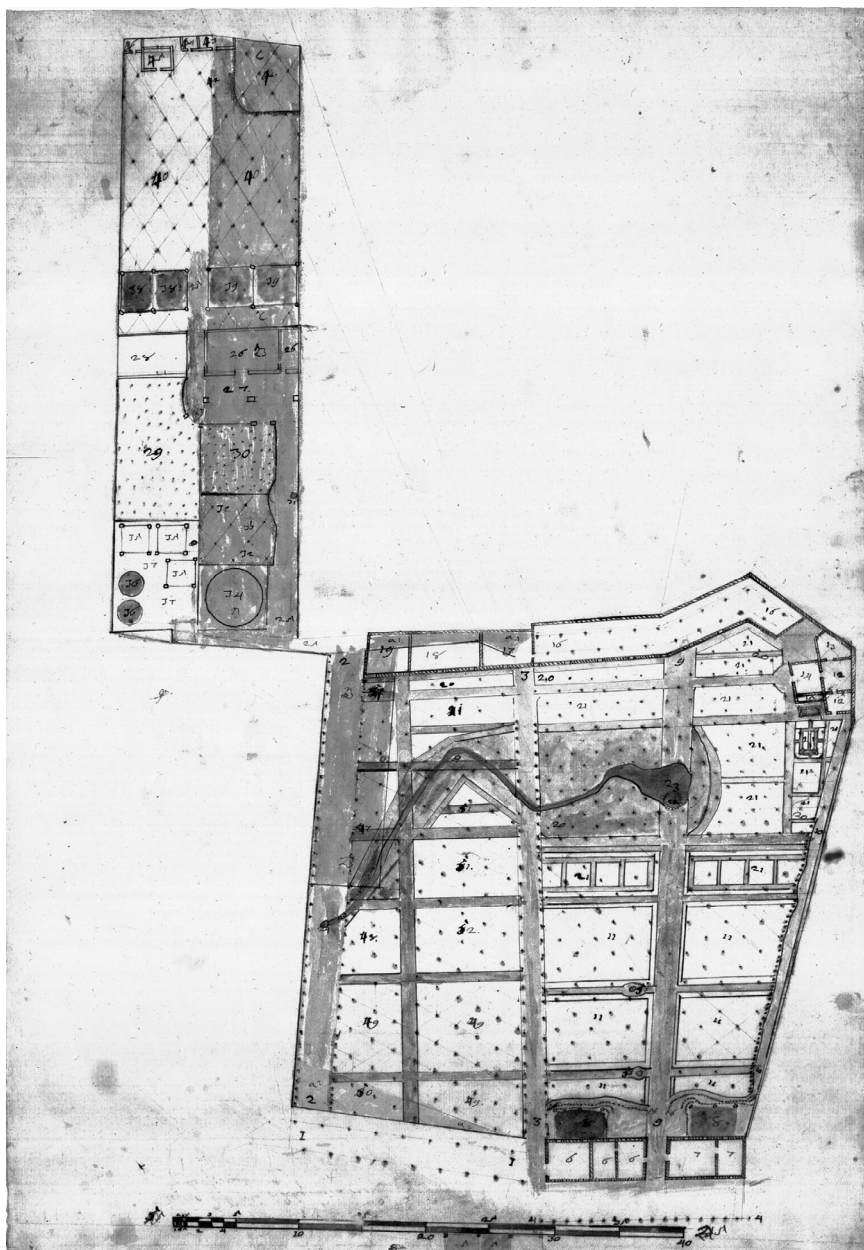
⁴³ Razina preciznosti ovog plana ne dopušta nam da sa sigurnošću odredimo mjerilo u kojemu je crtan, jer je razlika između trogirskih, venecijanskih i padovanskih mjera, koje se inače primjenjuju u arhivskim nacrtima Garagninovih iz ovog perioda, za to premala.

s prethodne skice nacrtana nova situacija. Ističe se točka stajališta mjernika postavljena kao na ranijoj skici, otkud su olovkom tanko izvučene linije za izradu podloge. Na njoj je zatim iscrtan pravilan raster nasada na zadanom razmaku, a preko njega su ucrtavani putovi i ostali sadržaji. Neke brojčane oznake i elementi vrta naknadno su mijenjani. Prema tome zaključujemo da ovaj plan nije nastao odjednom, već je radni, slojevit, mijenjan u nastajanju. Nije zasada pronađena legenda koja bi nam objasnila 56 oznaka elemenata ovog vrta, no pokušaj opisa, uz korištenje kasnijeg plana s legendom, objašnjava nam mnogo.

Glavni ulaz u vrt formiran je s glavne ceste na jugu parcele (mostom spojene s gradskim vratima i ulazom u obiteljsku palaču), s čije se zapadne strane nalazi zelena ograda od dva drvoreda (1), a s istočne dvije, namjenom različite, staje, odnosno *barchesse* (6, 7), s gnojnicama (8), između kojih je i gospodarski ulaz. Staje su podijeljene asimetrično, što slijedom prethodne skice konvergira s ulazom u gornji, reprezentativni dio s *casinetom*. Od oba južna ulaza protežu se kontinuirane staze (3, 9) sve do sjevernog završetka parcele, na kojemu se nalazi konstrukcija za zaštitu agruma, oranžerija (16), u nastavku zatvorenog kompleksa (17, 18, 19). Središnja staza (3) omeđena je drvećem, dok je ona između staja, koja vodi granicama parceliranih nasada, prekinuta proširenjem naknadno doctanog potočića (23) koji vijuga rasterom nasada, spajajući tri bunara. Na mjestu prekida staza konkavnom linijom zaobilazi potok, te se nastavlja do građevina na sjevernom završetku parcele. Bočnim stranama južnog dijela teku još dva puta (2, 10), od kojih istočni, s organskim rubom omeđenim vjerojatno gustim grmovima (iako će tu poslije biti predviđen ravni, obostrani drvored, sa zapada oplemenjen cvijećem), slobodnom linijom prekida praktične nasade i vodi do *casinetta* sa zelenim paviljonom, gospodskim prostorijama i onom za vrtlara, odnosno kuhinjom, kako će se u nastavku pokazati (12, 13, 14, 15). Zapadni put, raskošne širine i omeđen s obje strane drvećem, vodi do sjeverne parcele, na čiju se stazu nadovezuje (25). Putovi su netipični za praktični vrt, njihova je motivacija uspostavljanje parkovnog ugođaja.

Usporedbom sa skicom u olovci uočavamo da je ograđeni dio oko *casinetta* ovdje definiran promjenom u oblikovanju i sadržaju parcela. Građevina je, iako shematski nacrtana, sada gotovo u potpunosti određena. Bit će to jedan od putokaza, na temelju dokumenata koje u nastavku donosimo, da je plan nastao oko 1800. godine, kada se izričito definiraju zamisli oblikovanja *casinetta*, te će do kraja iste godine biti razrađen projekt i započeta realizacija.

Južni ogradni zid naglašen je sitno isparceliranim nasadima, a sjeverna strana zatvorena oranžerijom. Parcele u smjeru istok-zapad presjeca put koji vodi do središnjeg ulaza u *casinetto*. U knjizi *Principi di Architettura Civile*, koja donosi iscrpne analize građevina svoga vremena, Francesco Milizia govoreći o položaju vrtних građevina za užitak (*Case di Delizia*) kaže: »Kako bi ovi užici (građevine za užitak) posjedovali i lijep vidik te i sami lijepo izgledali, ispred njihovih glavnih ulaza trebaju se nalaziti prilazi smješteni točno ispred glavne linije zgrade, čak i ako se imaju izvesti usred obradivih površina, livada, šume, pod pretpostavkom da glavni put ide posve drugim smjerom. Ovi prilazi trebaju biti širine proporcionalne njihovoj dužini i glavnom pročelju zgrade... Arhitektura treba,

Prvi razrađeni plan vrta, nastao oko 1800. godine. Prijašnjem obuhvatu dodana je izdužena parcela na sjeverozapadu. Pejzažni tretman naglašen je planiranjem potočića, kojim se spajaju tri bunara. Ovaj plan atribuiramo Luki Garagninu.

dakle, osmišljavati i vrtove te biti vodilja svim uzgrednostima.«⁴⁴ Ovu ideju prepoznamo na planu. Uz krajnji sjeverni rub vrta bile su vjerojatno planirane, kao što će sigurno biti poslije, stambeno-gospodarske građevine (43, 44, 45, 46). Obitelj će na tom mjestu kupiti *casino* obitelji Grazio, koji su Garagnini otkupili 1800. godine, te planirati njegovo povećanje *barchessom*, s otvorenim trijemom za stoku i skladištenje, koje je dijelom i izvedeno.⁴⁵

Putovi čine osnovne niti za uspostavu racionalne mreže parcela s različitim nasadima označenim brojevima. Vrt bi prema planu opsluživali bunari, a dijelom posljednje docrtan potočić, kojim se, spomenusmo, spajaju tri bunara, i koji vijuganjem preko ortogonalnoga rastera nasada uobličuje nove putove i završava jezercem u blizini *casinetta*, te predstavlja naglasak težnje autora za unošenjem pejzažne atmosfere.

Pretpostavljamo da je autor ovog plana Ivan Luka Garagnin. Njegovu sposobnost crtanja već smo upoznali analizirajući planiranje sklopa obiteljske palače.⁴⁶ Dovoljna je da izradi plan netipične složenosti, legendiran s potpunom preciznosti različitih elemenata vrta, na kojemu je razvidna ideja sinteze koju pruža poznavanje *ferme ornée*: iskoristivost radnoga polja uz uvođenje potoka s jezercem kao imitacije prirode, bogatstvo nasada i drveća, putovi za uživanje, usmjerenost prema arhitekturi i poštovanje vizura. Polazeći od praktične podloge, oplemenjuje je gdje god mu to narav dopušta. Luka Garagnin crta dakle na apstrahiranoj podlozi mnoge zamisli, koje će biti izbalansirane i reducirane.

Sljedeći plan nastaje neposredno nakon 1805. godine, i prikazuje novododanu, sjeveroistočnu parcelu vrta s vinogradom. Ovaj smo crtež atribuirali Ivanu Miottu, mjerniku iz Padove, koji u rujnu te godine dolazi u službu Garagninovih kao *giardiniere botanico* i upravitelj imanja.⁴⁷ Nacrtan je u olovci pa dijelom

⁴⁴ F. Milizia, *Principi di Architettura Civile* (I. izdanje, Finale 1781.) III. izdanje, Bassano 1813., str. 134: *Affinchè queste delizie dieno, e ricevano un gran colpo d'occhio, bisogna che i loro principali ingressi sieno preceduti d'accessi situati drittamente in faccia alla linea capitale dell'edificio, quando anche avessero a praticarsi in mezzo a terre lavorate, a' prati, a'boschi, supponendo, ch'ela strada maestra avesse tutta altra direzione. Questi accessi, o sieno viali, debbono avere una larghezza proporzionata e alla loro lunghezza, ed alla facciata principale dell'edificio. Questi viali possono essere accompagnati da controviai, tripli viali a zampa d'oca, secondo l'importanza della delizia. Attenzione essenziale però si userà, che sempre i loro vani corrispondano ai vani dell'edificio. L'Architettura dunque deve disegnare anche i giardini, e presiedere a tutti gli accessori.* Milizia pod podnaslovom *Delle case di campagna* u navedenu djelu razlikuje dvije vrste građevina na imanjima: *case di delizia* i *case rustiche*. *Casinetto* Garagninovih će u katastru iz 1830. biti zabilježen kao *casino di delizie* (vidi bilješku 56). E. Bassi, n. dj. (10), sl. 8; 35. bis. b, donosi Selvine projekte kućica za vrtlara u kojima možemo naći paralelu s *casinettom* Garagninovih. Ovdje zahvaljujem Ani Mikačić, koja je s talijanskog prevela većinu dokumenata koje u tekstu citiram.

⁴⁵ DAS, AFG, Ads. 9/I.

⁴⁶ A. Šverko, n.dj. (5), donosi niz Garagninovih vlastoručnih skica s prikazima tlocrtne organizacije obiteljske palače. D. Gregurević, n. dj. (7/1989.), str. 59, navodi u zaključku postojanje dva generalna plana za vrt, »skice nepoznatog autora, moguće I. L. Garagnina (mlađeg)«. Drugi generalni plan analiziramo u nastavku.

⁴⁷ MGT, FGF, 399/1b-11, vidi: A. Šverko, n. dj. (5), str. 426, 427.

pretuširan. Tek je s manjim razlikama, značajnijim za detaljniju analizu od ove, uklopljen u sljedeći Miottoov crtež cjelovitog vrta, pa ga ovdje nećemo posebno analizirati. No iako ćemo Miotta prepoznati kao crtača, ne znači da je i autor ideje. Iznijet ćemo jednu mogućnost, potaknuti podatkom iz knjige troškova Garagninovich: 28. veljače 1806. stoji isplata *Per Vari disegni della Casa Dominicale, Rimessa, Orto e Spese in Venezia*. U drugoj knjizi troškova nalazimo da se stavka odnosi na Selvin angažman.⁴⁸ Ne treba isključiti pretpostavku da se ta stavka odnosi na Selvino projektiranje vrta, iako se može odnositi na sâmo projektiranje arhitekture za vrt. Selva bi mogao biti autor slobodnih linija vrta koje se nadovezuju na Garagninov plan, pružaju bogatstvo vizura, a ne narušavaju bitno iskoristivost.

Naredni plan posljednji je poznati; pruža realan iskaz Garagninove ideje oblikovanja vrta, ujedinjuje i pročišćava dosadašnje zamisli.⁴⁹ Nesumnjivo je autor crteža Ivan Miotto, u kraćem periodu nakon svoga dolaska u službu Garagninovich.⁵⁰ Bez pratećih dokumenata, ovaj je crtež teško preciznije datirati, jer zajedno prikazuje planirano i izvedeno stanje. Nacrtan je značajki, laviranim tušem na podlozi u olovci, u padovanskim pertikama, te sadrži legendu i iskaz površina.⁵¹ Glavni je ulaz u vrt na istom mjestu, s naznačenim portalom. Sa zapadne strane, slijedom legende, nalazimo detaljnije prikazanu slikovitu livadicu, ovdje s jednim drvodrom, kao pročelje segmenata uljepšanog povrtnjaka (prema legendi, to su *Giardino da Legumi etc*) uokvirenih stablima koji se iza nje protežu. Kao međuelement pojavljuje se ograđeni cvijetnjak, a cvjetne lijehe prate pošljunčenu centralnu os povrtnih nasada. S istočne strane ulaza dominiraju kao i prije dvije *barchesse* (označene legendom kao *fabricati rustici*, što upućuje na tipologiju gradnje)⁵², ovdje drukčijega tlocrtnog rasporeda, između kojih je gospodarski ulaz s naznačenim portalom. Od njega se proteže, kako nadalje čitamo, travnata staza u sjeni drveća, kao os za pravilnu parcelaciju povrtnih nasada, uokvirena cvijećem među stablima, koja vodi preko niza kružnih proširenja staze do ulaza u središnji dio vrta sa zgradom *casinetta*. Put od glavnog ulaza u vrt čini središnja travnata staza, a naglasak razdiobe od reprezentativnog segmenta s *casinetom* postignut je njezinim proširenjem u nepravilnu livadicu s drvećem. Pred *casinetom* formira se križni raster travnatih putova ukrašenih cvijećem, tako da os u smjeru sjever-jug više ne dominira, nego građevina postaje fokus iz jednako tretiranih smjerova. Južni rub te parcele naglašen je cvijetnjakom i još jednim kružnim proširenjem s

⁴⁸ DAS, AFG, Ads. 8/II; Ads. 15/IV: *Per varj Disegni della Casa Dominicale, Rimessa ed Orto, pagate all'architetto Selva in Venezia, e per ratificazione di Alcuni Disegni all'Altro architetto nominato Sig. Andrea in Padova...* U to doba Selva radi i projekte za obiteljsku rezidenciju Garagninovich, za koje manje izmjene nudi padovanski arhitekt Andrea Rigato, vidi: A. Šverko, n. dj. (5), str. 409-410.

⁴⁹ Plan je objavljen mnogo puta, prvi put u: S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 61.

⁵⁰ Komparativnom analizom s potpisanim planom za imanje u Divuljama (vidi bilješku 4) utvrdili smo Miotta kao crtača, vidi: A. Šverko, n. dj. (5), str. 425-427. S obzirom na to da plan nastaje na temelju ranijih, pa je autorstvo složeno, nazivat ćemo ga radi jednostavnosti Miottovim planom.

⁵¹ Padovanski kampi (3862,572610 m²) sadrže četiri kvarte, a kvarte 210 tavola. Miotto je pri zbrajanju čini se pogriješio, te dodao površini parka dvije kvarte više.

⁵² Vidi bilješku 44.

bunarom, a sjeverni završetak čini konstrukcija za zaštitu agruma (*Luoco destinato per Cedraja*), sada modificirana s obzirom na sjeverno povećanje vrta. Ovdje je građevina na sjeveru nekadašnje granice reducirana samo na tu konstrukciju, ukinut je potočić, a na mjestu koja su ga definirala postavljeni su prvotno označeni bunari. Brežuljak konstruiran za zaštitu agruma (*Collina al riparo dela med*) uz južni rub vinograda polazište je za pejzažni tretman putova u slobodnim linijama koji vode do ulaza u *barchessu*, (također legendom označenu kao *fabricato rustico*) koja određuje sjeverni završetak vrta, a uz koju se nalazi *casino* što je pripadao obitelji Grazio i sporedni ulaz.⁵³

U nastavku brežuljka za zaštitu agruma na planu je slovom *K* označena još jedna građevina, koja u dosadašnjim istraživanjima ovog vrta nije bila prepoznata. To mjesto bilo je naznačeno kao brežuljak dodan radi slikovitosti terena, a legenda tumačena kao gomile kamenja na brežuljku.⁵⁴ No legenda kaže da je to *Luoco destinato per Ghiazzaja con Colina*. U vrtu Garagninovich je taj brežuljak služio da u njemu bude ukopana *ghiacciaja*, odnosno ledara (tip proto-hladnjaka), i kako pratimo na crtežu, konstruirana upravo kao što to detaljno opisuje F. Milizia u XIII. poglavlju drugog dijela knjige *Principi di Architettura Civile*.⁵⁵

Dok u južnom dijelu vrta osnovne osi kretanja u ortogonalnom sustavu parceliraju površinu povrtnjaka u tri osnovne zone uokvirene elegantnim travnatim i šljunčanim stazama s drvoredima i cvjetnim lijevima (*Ajuole da Fiori*) te bunarima, u sjevernom dijelu travnate staze obrubljene cvijećem i drvećem, vijugavim linijama, slijedom umjetnih brežuljaka na strateškim pozicijama, dominiraju po-

⁵³ Ova je građevina u cjelini bila atribuirana Selvi, vidi: S. Piplović, n. dj. (8/1975.-76.), str. 120; S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 59, 60, 70. Pronalaskom nacrtu majstora zidara F. Scale iz 1821. objasnio se da je njezin zapadni dio otkupljeni *casino* koji je pripadao obitelji Grazio; vidi: A. Šverko, n. dj. (5), str. 385, 427.

⁵⁴ S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 61; D. Gregurević, n. dj. (7/1989.), str. 58; D. Gregurević, n. dj. (7/1994.), str. 83.

⁵⁵ F. Milizia, n. dj. (42), str. 153-155. Prema Miliziji *ghiacciaja* je mjesto u sjeni stabala (ili neke građevine) predviđeno za konzerviranje hrane i pića za ljetne mjeseci, iskopano u suhom terenu, u koje se zimi stavljao led. Ukopani dio u obliku obrnutog stošca oblagao se grubim kamenjem uronjenim u mort, a u dnu je bila iskopana rupa široka dvije i duboka četiri stope, s drvenom ili željeznom rešetkom, koja je primala vodu što je istjecala iz leda. Stožasti je iskop mogao biti obložen i drvom, a kod solidnog terena bila je dovoljna samo obloga slamom. Hodnik kojim se ulazilo u ledaru bio je okrenut prema sjeveru (kao što to vidimo na nacrtu parka Garagninovich), dužine osam i širine dvije do dvije i pol stope, zatvoren s oba kraja vratima koja su trebala dobro dihtati. Oko ponora se izvodio kanal za otjecanje vode. Za punjenje iskopa birao se suh, hladan dan. Rupa se oblagala slamom, te su se veći komadi čistog leda tukli kako bi dobro popunili prostor. Led se postavljao u dva sloja, a napunjeni prostor pokrivao se debelim slojem slame pritisnutim plohami kamena. Ako je led bio dobro postavljen, u šest mjeseci gubio je svega osminu od svoje težine. Iznad leda nalazila se ploha na kojoj se čuvalo voće, meso, vino i ostale namirnice. Možemo usporediti ovu s *ghiacciajama* u vrtu Boboli u Firenzi, a treba spomenuti i zaderski gradski perivoj, zamišljen 1827.-28. godine kao javni perivoj i botanički vrt, arboretum dalmatinske flore i lapidarij, s ledarom podno brežuljka, vidi: B. i M. Šćitaroci, *Gradski perivoji Hrvatske*, Zagreb 2004., str. 167, 168. To je upravo vrt za koji guverner Dalmacije F. L. von Welden uzima uzorke bilja iz vrta Garagninovich; vidi bilješku 35. Zahvaljujem Jošku Belamariću na pomoći pri objašnjenju ove legende.

djelom između povrtnjaka i vinograda. Nudi nam se šetnja uokvirena cvijećem i drvećem umjesto funkcionalnih ogradica unutar kojih je poljoprivredna proizvodnja, konkavne i konveksne linije služe estetskom užitku i nisu dio racionalne podjele zemljišta.

Zaključujemo da se planovi oslanjaju jedan na drugi, i da je planiranje vrta od početka slijedilo istu idejnu nit: racionalno iskoristiti zemljište, ali naglasiti slikovitost i usmjeriti vidike, označiti ulaze i zone utilitarnim ali lijepo oblikovanim građevinama; centralni dio vrta s *casinetto* urediti tako da prevladava estetska komponenta u oblikovanju. Slojevitost je prisutna: botanički vrt organizira se unutar agrarnoga, koji prekriva glavninu posjeda, a na njega je preklopljena komunikacija i arhitektura parkovnog ugođaja.

Glavne staze povezuju tri veoma precizno ucrtane građevine koje dominiraju pojedinim zonama vrta: *barchesse* kod južnoga i stambeno-gospodarski sklop kod sjevernog ulaza u vrt, te nadasve središnji *casinetto*, smješten uz polovicu istočnog zida.⁵⁶

Nakon temeljnog upoznavanja s planiranjem vrta, krenimo u fokus našeg istraživanja, analizu građevine koja, kako to De Lille kaže, »kruni naše poglede«.

Vrti casinetto

Vremenskom određenju početka planiranja vrtne arhitekture pridonosio je podatak iz promemorije Luke Garagnina napisane oko 1798. godine, u kojoj se obiteljski prijatelj Jakov Giurileo upućuje da Selvi preda pismo i priopći mu žurbu u vezi s kućicom za vrtlara. Bilo je zaključeno da se radi o građevini na sjeveru vrta, što je poslužilo kao uporište za još neke pogrešne zaključke.⁵⁷ No ovdje ćemo pokazati da se ta promemorija nesumnjivo odnosi na planiranje *casinetta*, i to proširenjem postojeće vrtlareve kućice, dok je ona na sjeveru vrta zapravo dograđeni *casino* koji je pripadao obitelji Grazio.

Započnimo, radi datacije, s izvatkom iz knjige troškova, u kojoj je zabilježeno da je 10. ožujka 1800. isplaćeno 144 lire *per 1. Modello della Casa dell'Ortolano*.⁵⁸ Ovaj podatak određuje vremenski okvir tijeka planiranja navodne vrtlareve kućice, a zapravo *casinetta*, u koji najprije ulazi iscrpna promemorija

⁵⁶ Prema trogirskom Upisniku građevinskih čestica iz 1831. (DAS, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, kutija 659), *barchesse* nalazimo pod oznakama 1041 i 1042 kao *case a diversi usi ad un piano*, *casinetto* pod oznakom 1044 kao *Casino di Delizie a pian terreno*, a građevinu na sjeveru vrta pod oznakom 1045 kao *Casa ad uso, ad un piano*.

⁵⁷ Vidi bilješku 40. Slijedom pogreške kojom je vrtlarevom kućicom proglašen već postojeći *casino* koji je pripadao obitelji Grazio, krivo se datiraju dva generalna plana vrta, oko 1790. godine, te isključuje mogućnost Miottova sudjelovanja u izradi planova, vidi: D. Gregurević, n. dj. (7/1989.), str. 57.

⁵⁸ DAS, AFG, Ads. 8/II. U istoj knjizi troškova nalazimo da je 18. prosinca 1799. popravljena *casetta* u vrtu (*Orto Grande*). U ranom razdoblju planiranja vrt se naziva *Orto Grande* radi distinkcije s onim na sjeveroistoku sklopa trogirske palače Garagninovich, koji se naziva *Orto*. Garagnini će tijekom prvih desetak godina XIX. stoljeća planirati izgrađivanje vrta u sklopu obiteljske rezidencije, budući da on oblikovanjem većeg na Travarici postaje suvišan, vidi: A. Šverko, n. dj. (5).

Luke Garagnina sa spomenom ovog modela već na samu početak.⁵⁹ Nepotpisana je i nije datirana, no bez sumnje prepoznamo Lukin rukopis. Njezina sadržajnost čini svaki dodatni opis gotovo izlišnim. Garagnin kaže: »Čim gospodin Jakov Giurileo pristigne u Veneciju, posjetit će čuvenog arhitekta gospodina Antonia Selvu s pismom gospodina Garagnina i modelima vrtlareve kućice te nakon što mu prenese najiskrenije izraze poštovanja, prenijet će mu njegove želje. Iz početne usporedbe dvaju modela uočava se da Garagnin ovim želi nadodati postojećoj skućenoj nastambi dvije male bočne prostorije, te učiniti korisnom i otmjenom terasicu koja se nalazi sprijeda. Obrativši se jednom dalmatinskom graditelju da ostvari želje vlasnika, ovaj nije u drugom modelu pokazao ništa drugo osim bestijalnih ideja te velikog i neoprostivog neznanja.«⁶⁰

Selvin je zadatak preobraziti postojeću vrtlarevu kućicu u građevinu od tri prostorije s terasicom, što će odgovarati projektu elegantnog *casinetta*. Za to su već izrađena dva modela koja vjerojatno prikazuju postojeće i neprihvaćeno planirano stanje. »Evo što se želi«, nastavlja Garagnin. »Terasica bi mogla istovremeno zamjenjivati i vestibul i zimski vrt. Ukrašena sa šest malih stupova u gotičkom stilu, na koje bi se mogla naslanjati kupola od oslikanog drva, slična onima koje se običavaju graditi nad takozvanim *caffeausima* u Sevilji, na ovaj bi način činila malu lođu ili, kako Francuzi kažu, *pavillion*.⁶¹ Da bi mogla služiti kao zimski vrt, trebalo bi sve sagraditi na način da se terasica može, iznad zida koji je okružuje, zimi zatvoriti daskama od ariša, te načiniti, u međuprostorima između stupova kao i u kupoli, prikladne ure, koji se još nazivaju *gargami*. Treba međutim istaknuti, da nakon što se ovi zatvori uklone, vinova loza i ostale biljke s izdancima prikladno štite od jakih ljetnih vrućina. Na taj bi se način dobio vestibul koji je ljeti natkriljen osvježavajućim žbunjem, a zimi vrt zatvoren obojenim drvom, gdje bi se držali agrumi i pokoja mirisna biljka. Nadalje se želi da kućica (u tekstu se već naziva *casinetto*) bude sastavljena od triju malih prostorija u prizemlju, tako da ono postojeće ostane u sredini. Dvije dodane bočne prostorije

⁵⁹ Zahvaljujem ravnateljici Državnog arhiva u Splitu, dr. sc. Nataši Bajić-Žarko, koja je pronašla dragocjene, dosad neobjavljene dokumente: prvi dio ove promemorije (koji sam sastavila s drugom polovicom) i prateće Garagninove memorije, te pripadno Selvino pismo, i ljubezno mi ih ustupila za rad.

⁶⁰ DAS, AFG, Vrt 1/IX: *Il Sg Giacomo Giurileo appena giunto in Venezia si recherà dal celebre architetto Sg Antonio Selva colla lettera del Garagnin, e coi modelli della casetta dell'ortolano, e fattigli i più sinceri complimenti gli comunicherà i suoi desideri. Da un primo confronto fra i due modelli, si rileva già, che il Garagnin brama di aggiungere con questo all'attuale ristrettissima abitazione due stanzini laterali, e di rendere utile ed elegante il terrazzino che vedesi d'innanzi. Rivoltosi ad un protto dalmatino ben lungi dal fecondare i voti del proprietario, altro non mostrò esso nel secondo modello se non sei, idee bestiali, grassa ed imperdonabile ignoranza.*

⁶¹ *Caffeaus* dolazi od njemačkog *Kaffeehaus*, te se prema B. Orsiniju, *Dizionario universale d'architettura e dizionario Vitruviano*, Perugia 1801., i G. Moroniju, *Dizionario di Erudizione Storico-Ecclesiastica*, Venecija 1861., opisuje kao elegantni vrtni paviljon za serviranje kave, koji se prema projektu F. Fuge dodaje u vrtove na Kvirinalu u Rimu 1741., te postaje tipična vrtna građevina u XVIII. stoljeću. G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venecija 1856., navodi: *...Cosi chiamasi a Venezia quella specie di eleganti Caffè, che si trovano ne' Giardini o in altri luoghi di diporto.*

zahtijevaju promjenu krova, što olakšava umjetniku da zamisli dražesnu malu građevinu. Na terasici se već nalaze dva pilastra naslonjena na zid prostorije. Ako bi se podigla još dva na uglovima dviju bočnih sobica koji bi nosili arhitrav, ne bismo li dobili arhitektonsko (smišljeno) pročelje? Uz malo žbuke, ne bi li se mogao dobiti otmjeni privid rustike? Nije li središnji zabat s uglovima prikladan da sakrije uvijek sumoran pogled na krov? Netko će reći suprotno, da predvorje zahtijeva drukčiji arhitektonski stil; ali, o svemu tome samo gospodin Selva treba presuditi. On će vidjeti da, želeći iskoristiti ono što već postoji, pročelje zbog ograničenih dimenzija dopušta samo jedna vrata i samo dva prozora i uz takvu činjenicu, prema svom ukusu, nacrtat će željeno pročelje.⁶²

Iako je Garagnin uglavnom sam definirao budući izgled građevine, vidjet ćemo u Selvinu odgovoru znalačku reakciju na naručiteljeve želje. Garagnin u promemoriji nadalje piše: »Graditelj iz Dalmacije zamislio je tajna vrata na sjevernoj strani, no iz mnogo razloga više bi odgovaralo premjestiti ova vrata na prikladniju južnu stranu, i kako se svaka vrata dadu iskoristiti, smatra se da bi ta, koja danas služe kao ulazna, trebalo prebaciti, te u Padovi ili na drugom mjestu obaviti kamenarske radove za vrata na pročelju i za dva prozora.«⁶³

Garagnin ne želi samo većinu materijala (osim kamena i vapna), koje u nastavku promemorije precizno navodi, donijeti iz Italije, nego se i potruditi uvjeriti

⁶² DAS, AFG, Vrt 1/IX: *Ecco ciò che si desidera / Il terrazzino potrebbe ad un tempo stesso far le veci di vestibulo, e di serra. Ornato da sei piciole colonne di forma gotica, sopra di esse si potrebbe appoggiarvi una cupola di legname dipinto, simile a quelle che sogliono costruirsi a Seviglia, sopra i cosidetti caffèaus, e in questa guisa presenterebbe una loggetta, o come dicono i francesi un pavillion. Per servir poi ad uso di serra, converrebbe costruire ogni cosa in maniera, che si potesse, al disopra del muro che lo circonda, chiudere l'inverno con asicelle di larice, facendosi tanto nell'intervallo fra le colonne, quanto nella cupola gli opportuni incastri, e come altri dicono i gargami. Si avverta però che levati questi ripari, una vite ed altre piante sermentacee tirrate aldisopra della cupola a griglia, sono opportune a diffendere gli astanti dai cocenti calori estivi. Così facendo riuscirebbe questo un vestibulo coperto di rinfrescanti frondi l'estate, ed una serra chiusa di legname dipinto pel verno, onde tenervi alquanto piante d'agrumi, e qualche erba odorifera. Il casinetto poi vorrebbe che fosse composto di tre piciole luoghi a pianterreno, facendo restare in mezzo quello che vi esiste. Per due aggiunte laterali, costringe a cambiarvi il tetto, e questo porge ogni facilità all'artista d'immaginare una fabbricuccia graziosa. Nel terrazzino si osservano già due pilastrini poggiati al muro dell'abitazione. Se si ne alzassero altri due agl'angoli dei due camerini laterali per sostenere un'architrave, non avremo noi una facciata architettonica? Con poca malta non si potrebbe presentare un finto rustico elegante? Il frontispizio coll'angoli in mezzo, non è forse opportuno per nascondere la vista, sempre tetra, del tetto? Si dirà in opposizione, che il vestibulo richiede un genere differente di architettura; ma in tutto questo il solo Sr Selva dev'essere il giudice, e l'arbitro. Egli vedrà che, volendo valersi del già esistente, la facciata non ammette nella ristrettezza delle dimensioni, se non una porta, e due sole finestre, e sopra questo dato, disegnerà a suo gusto la facciata medesima.*

⁶³ DAS, AFG, Vrt 1/IX: *Il protto dalmatino immagino' una secreta porta / La porta dal protto dalmatino nel lato a tramontana sarà per molte ragioni più opportuno nell'apposito lato di mezzogiorno, e siccome ogni uscio può servirvi, così si pensa di trasportar quella, che serve oggi d'ingresso, e di far eseguire in Padova, o altrove i lavori di pietra della porta della facciata e delle due finestre.*

vještog zidara i stolara da dođu u Dalmaciju kako bi izveli potrebne radove.⁶⁴ Ovdje među nabranjem potrebnih materijala izdvajamo 8. točku, koja uključuje cjelokupan materijal za izgradnju rotonde, odnosno kupole terasice, i sve ostalo što može trebati kako bi je se zatvorilo i zimi pretvorilo u staklenik.⁶⁵ Važna je zato što se kupola terasice ovdje naziva rotodom, kao i u popisu troškova gradnje *casinetta*, te rješava jednu zabunu. Držalo se da se radovi rekonstrukcije rotonde iz 1835. godine odnose na sjenicu u jugozapadnom dijelu vrta.⁶⁶ Popisi radova i materijala koji se odnose na popravak drvene konstrukcije nose naslov *Riconstruire la Rotonda del Casino nell' Orto*, i navode se postojeći dijelovi od ariša (17. rujna 1835.), te oni koje treba naručiti iz Venecije, odnosno od gospodina Pietra Pinellija.⁶⁷ Te godine nije se radilo o popravku sjenice nego kupole terasice *casina*, odnosno *casinetta*.

Memorija Luke Garagnina, u kojoj se nalazi glavnina sadržaja iznesene memorije, a koju smo spojili u cijelosti, nadopunjuje spoznaju nekim detaljima.⁶⁸ Objasnivši želju za povećanjem postojeće građevine s terasicom, Garagnin savjetuje: »Djelo gospodina Hirschfelda o vrtovima, koje se nalazi u Veneciji kod učenog viteza Ippolita Pindemontea i u Padovi kod gospodina Mabila, nudi razne nacрте jako otmjenih malih poljskih zdanja. Ali, uzaludan je bio pokušaj poticanja sličnih ideja kod jednoga dalmatinskog graditelja, kao i onih ideja koje bi pokazivale utjecaj i stil dobre arhitekture (vidjeti model br. 2).«⁶⁹ Tako doznajemo da Luka Garagnin u to doba posjeduje i cijeni Hirschfeldovu knjigu. Listajući je u potrazi za modelom koji je mogao inspirirati Selvu, u I. i III. tomu nalazimo stranice označene papirićima sa zabilješkama Luke Garagnina. Uočavamo da su primjeri iz Hirschfeldove knjige poslužili kao direktniji uzori za kuću u Divuljama, i za varijantu zapadnog pročelja sklopa obiteljske palače.⁷⁰ Garagnin u istoj

⁶⁴ Proces arhitektonske izvedbe, nabava i obrada materijala, te majstori koje Garagnini angažiraju bit će analizirani u posebnoj radu.

⁶⁵ DAS, AFG, Vrt 1/IX: *Tutto il legname per formare la rotonda, ossia cupola del terrazzino, e tutto quello che potesse occorrere per chiuderlo e convertirlo d'inverno in una serra.*

⁶⁶ D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 205.

⁶⁷ DAS, AFG, Vrt 1/XVI.

⁶⁸ DAS, AFG, Vrt 1/IX. Nepotpisana je i nije datirana, no sa sigurnošću je atribuiramo Luki Garagninu.

⁶⁹ DAS, AFG, Vrt 1/IX: *L'opera del Sigr Hirschfeld sui giardini, opera che trovasi in Venezia presso il coltivissimo cavagliere Ippolito Pindemonte, ed in Padova presso il Sigr Mabil, offre vari disegni di piciole elegantissime fabbriche campestri. Ma invarlo fu tentato d'ispirare ad un protto dalmatino idee analoghe, e che della buona archiettura mostrassero di sentire l'influenza ed il gusto (vedi modello No 2).* S obzirom na to da Garagnin navodi kako se Hirschfeldovo djelo *Theorie der Gartenkunst* (vidi bilješku 21) nalazi i kod Mabila, dodajmo da ga Mabil u to doba prevodi i prilagođava, uz autorski prinos, i izdaje u Bassanu 1801. pod naslovom *Teoria dell' arte de Giardini*. Ova je knjiga bila navođena tek kao djelo iz knjižnice Garagninovih koje je napisao Mabil (vidi: D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 206; D. Gregurević, n. dj. (7/1989.) str. 56; D. Gregurević, n. dj. (7/2005.), str. 416; bez spomena Hirschfelda, čijemu je predlošku vjerna od naslova do strukture, a sadržajno sažeta interpretacija originala.

⁷⁰ C. C. L. Hirschfeld, n. dj. (26), tom I, str. 38, sadrži uzor za oblikovanje zapadnog pročelja obiteljske palače s lođom /vidi: A. Šverko, n. dj. (5), str. 410-411/; na str. 5. papirić je sa

memoriji predlaže mogućnost upotrebe istarskoga mramora za oblogu pilastara građevine i poklopnice zida terasice, a ljeti postavljanje kamenog stola u središte tog pretprostora, te naglašava da će se građevinom koristiti vrtlar.⁷¹

Selva odgovara na traženu narudžbu projektom na dva lista, označena brojevima 1 i 2, koji je bio objavljen.⁷² Prati ga Selvino objašnjenje koje ovdje donosimo. Nije datirano niti potpisano, no sadržaj i karakterističan Selvin rukopis dovoljni su za atribuciju. Nosi naslov *Casetta per l'Ortolano*, i u njemu se potanko analizira sadržaj projekta: »Na listu br. 1 nalazi se nacrt i pročelje kućice. Na nacrtu su sačuvane mjere naznačene u modelu. Ako bi pitanje udobnosti zahtijevalo bilo kakve izmjene, one se mogu naložiti glavnim majstorima. Smatralo se da se s vanjske strane njezino pročelje ne može zadržati nimalo nižim, kako bi krov ili kupola terasice ostala niža od kuće, jer bi bilo apsurdno da sporedni objekt nadvisuje glavni. U spomenutom nacrtu, savijena točkasta linija prikazuje krajeve svoda kupole koja ostaje odvojena od vijenca *casinetta*, i proizvest će ugodan učinak s obzirom na njegovu koncentričnost na krivulju kupole. Četiri pilastra sastavljena od rustično obrađenih elemenata krase pročelje i može se uočiti da se, premda jednake širine kao dva manja pilastra naslonjena na zid kućice, jako malo ističu, što se može vidjeti u nacrtu; tako da će dva postojeća središnja pilastra ostati, kako bi mogli nositi kupolu, ali će se nastaviti do ispod vijenca iste širine, no uvučeni, kako se može vidjeti u bokocrtu i nacrtu. Po volji će se izostaviti (možda zbog nedostatka izvođača) ukras koji bi trebao biti naslikan u luneti nad vratima; ipak, mogla bi se umjesto toga načiniti kružnica ili kvadrat s ucrtanim oznakama vjetrova, u kugli koju bi pokretala vjetrenica koja bi, postavljena na prednjem zabatu, kućici davala ljupkost i dodatno je isticala.«⁷³

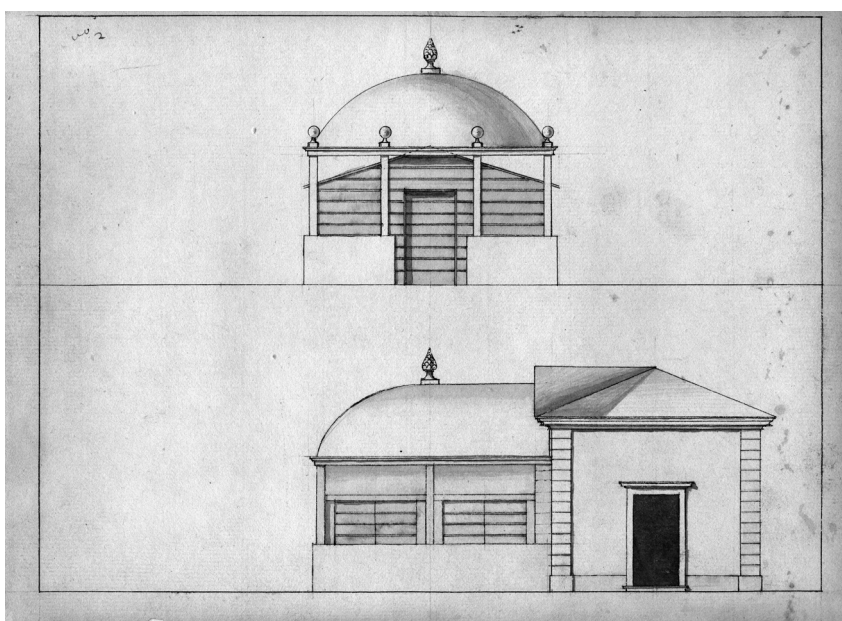
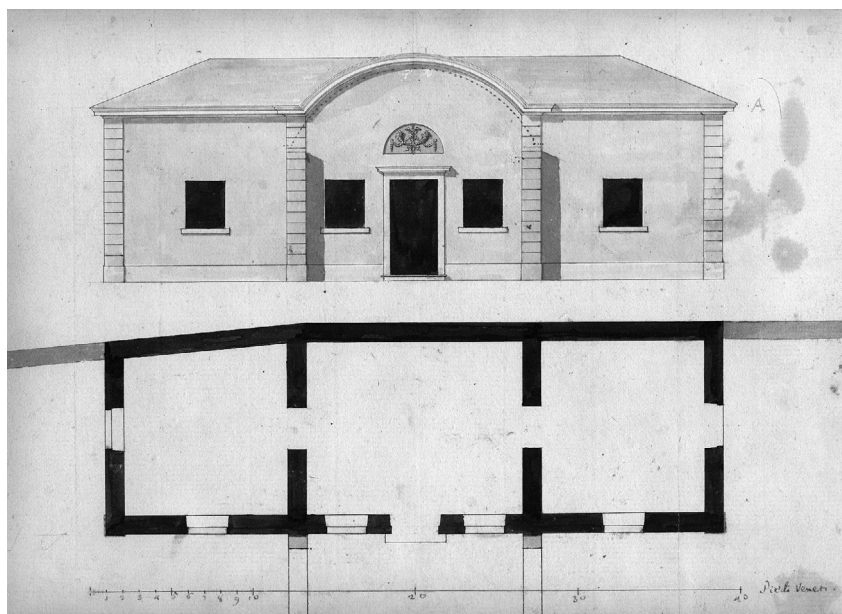
zabilješkom L. Garagnina koja se odnosi na oblikovanje građevine, a u tomu III, a na str. 33. dva su papirića, jedan s crtežom, a drugi tek s kratkom napomenom: *Casa di Divuglie*. Ove zabilješke uklopit ćemo u našu analizu arhitektonskih projekata za Divulje.

Za zidara kojeg želi dovesti iz Italije Garagnin u memoriji navodi kako bi bilo važno da zna izraditi peći i ognjišta, i to *Frankliniane* s ispravkom Pieropana, kakve su mnogo izvođene u Padovi (DAS, AFG, Vrt 1/IX): *Si amerebbe, che questo muratore sapesse inoltre costruire i fornelli economici, e le stuffe Frankliniane colla correzione di Pieropan: di queste stuffe molte ne furono errette in Padova*. Bit će to vjerojatno majstor zidar Francesco Scala, s kojim će Selva uime obitelji 27. srpnja 1800. sklopiti ugovor o radu, i koji će izraditi tlocrt sjevernog dijela vrta, vidi: A. Šverko, n.dj. (5), str. 385, 427; a prema ugovoru iz 1808. godine trebao je prema Selvinu projektu dovršiti izgradnju peći za imanje Garagninovih u Divuljama, vidi: S. Piplović, n. dj. (8/1975.-76.), str. 121. O spomenutim pećima vidi i: V. Dandolo, *Il buon governo dei bachi da seta / dimostrato col giornale delle bigattiere del Conte Dandolo*, Milano 1818. (II. izdanje), str. 135, 136.

⁷¹ DAS, AFG, Vrt 1/IX.

⁷² S. Piplović, n.dj. (8/1990.), str. 65, 66. Ovaj projekt je objavljen kao klasicistička zgrada *casina* podignuta prema projektu Selve, no nije bio predmet daljnje analize. Sastoji se od dva lista koji se u MGT, FGF, nalaze bez oznake: nacrt br. 1: 25,5 x 34,5 cm; nacrt br. 2: 22,7 x 29,7 cm.

⁷³ DAS, AFG, Vrt 1/IX: *Nel foglio No 1 v'è la pianta e prospetto della Casetta / Nella pianta si sono conservate le misure dinotate nel modello / Se il proprio comodo erigesse qualche alterazione, si può ordinarla a Capi Mastri. / Nell'esterno si è creduto di non poter tener niente più basso il suo prospetto acciocchè il coperto o Cupola del Terrazzino resti inferiore*

Selvin projekt proširenja i preoblikovanja vrtlareve kućice smještene uz istočni zid vrta u elegantni *casinetto*, izrađen oko 1800. godine. Nacrt br. 1 (gore) prikazuje tlocrt i pročelje glavne građevine, a nacrt br. 2 (dolje) južni bokocrt i pogled na terasicu pred glavnim ulazom u hladnim mjesecima, zatvorenu u zimski vrt. Nije do sada bilo poznato da je *casinetto* nastao proširenjem postojeće vrtlareve kućice, pa su se dokumenti vezani uz ovu građevinu pripisivali kasnijoj vrtlarevoj kućici na sjeveru vrta, zapravo adaptiranom *casinu* kupljenom od obitelji Grazio.

Glatko žbukana pročelja zgrade razdjeljuju rustično obrađeni pilastri. Naglašena je baza građevine, prozori su urezani u zidno platno tek s donjim kamenim pragom, a vrata su uokvirena kamenim okvirima s jednostavnim arhitravom i ulazom stepenicom. Nad glavnim je ulazom klasicistička luneta s motivom kaduceja, rogovima obilja i girlandama. Prema fotografiji s početka XX. stoljeća, na tom se mjestu nalazi ovalni prozorčić potkrovlja, pa prema tome zaključujemo da Garagnin nije uspio naći izvođača za ukrašenu lunetu, nego je vjerojatno prihvatio drugi Selvin prijedlog, pa unutar ovalnog prozorčića smjestio vjetrokaz.⁷⁴

Središnja, već postojeća, i dodana južna prostorija jesu gospodske, nazivaju se *saletta* i *stanza piciola* ili *camerino*, kako poslije rekonstruiramo iz knjige troškova i popisa unutarnjih mjera *casinetta* (iste nazive prostorija upotrebljava Selva u sljedećoj novopronađenoj promemoriji, kojom ćemo dokazati da je i autor projekta interijera). Treća, sjeverna prostorija s kuhinjom, servisna je i bit će namijenjena vrtlaru.⁷⁵

Selva nastavlja pismo opisom sadržaja narednog crteža: »Na listu br. 2 nalaze se nacrti terasice natkrivene kupolom, uz južni bokorcrt s prikazom zgrade. Stolar se složio sa svim pojedinostima u vezi s ovom izgradnjom za koju je prihvaćena izvrsna ideja da se koriste... čija se cijena može saznati. Također je označen unutarnji krov na terasici na kojem će se završetak obruba, kako je odlučeno, načiniti »na šindru«, što je najbolji način očuvanja drva i ujedno najljepši za oko. Smatrao sam potrebnim načiniti na ovoj strani dva prozora jer, budući da su okrenuti prema jugu, otvoreni za lijepih zimskih dana postaju ugodni za biljke koje se tu budu nalazile. Visina stranica ovog završetka može po volji biti i veća, s ostavljenim niskim odvodom za vodu. Jedini ukras kojim bih ja uresio kupolu bile bi odgovarajuće kugle na pilastrima i jedna šišarka u sredini; veći ukras od toga bio bi neumjestan.«⁷⁶

a quello Casino poichè sarebbe assurdo che l'accessorio superasse il principale. In detto prospetto la linea arcuata segnata a puntini dimostra l'estremità del volto della Cupola che resta staccato dalla Cornice del Casino la quale produrrà grato effetto concentrica come è alla curva della cupola medesima. Quattro pilastri bugnati adornano il prospetto e si avverte che sono bensì della stessa larghezza dei due pilastri appoggiati al muro del Casinetto ma hanno pochissimo rissalto come si vede in pianta; cosicchè i due di mezzo esistenti resteranno a portar la cupola, ma continueranno sino sotto la cornice bensì della stessa larghezza ma ritirati come si vede nel fianco, e nella pianta. / Si ommetterà a piacere (forse a motivo di mancanza di esecutore) l'ornato che dovrebbe esser dipinto nella mezzaluna sopra la porta; nondimeno si potrebbe invece farvi un circolo o un quadrante con entro i segni dei venti, ad una sfera che fosse morssa da una banderuola che posta sulla sanmità del frontespizio darebbe grazia e rissalto al Casinetto stesso.

⁷⁴ Fotografije vidi: Radovan, Trogir 2005., str. 18.

⁷⁵ Vidi bilješku 102.

⁷⁶ DAS, AFG, Vrt 1/IX: *Nel foglio II. v'è il prospetto del Terrazzino coperto con la Cupola, e l'altro del suo fianco a Mezzogiorno con la testata del Casino. Il falegname è inteso di ogni cosa riguardo alla sua costruzione nella quale si è addottato l'ottimo pensiero di servirsi di cerchi pugliesi che costi' si ritroveranno. V'è pur segnato il coperto interno nel Terrazzino nel quale la chiusura di contorno si è determinato di farla a scandola come quella di maggior conservazione pel legname, e come la più grata all'occhio. Ho creduto*

Ivan Luka Garagnin-Fanfogna, unuk Luke Garagnina, na fotografiji *casinetta* s kraja XIX. stoljeća.

Sa sjeverne strane konstrukcijom terasice počinje se uspinjati penjačica (gore).

Na fotografiji s početka XX. stoljeća penjačica gotovo u potpunosti prekriva terasicu (dolje).

necessario di praticarvi in questo fianco due balconi perchè essendo rivolti a mezzogiorno, aperti in belle giornate d'inverno divengono piacevoli ed estili per le piante che vi fossero. / L'altezza nei lati di questa chiusura si può tener ancor più alta a piacere, bassa lasciarsi sfogo per l'acqua. / Il solo ornamento ch'io porrei nella Cupola sarebbero delle palle rispondenti sui pilastrini, ed un pigna nel mezzo; un maggior ornamento sarebbe fuor di loco.

Drugi crtež prikazuje nacrt kupole terasice s punom ogradom i stupovima koji nose kupolu, te konstrukciju zimskog vrta, s dva prozora prema jugu. Vidimo da je Selva poštovao Garagninovu želju, pa je sporedni (tajni) ulaz smjestio na južno pročelje, kao prvi u nizu prolaza smještenih u središnjoj osi građevine.

Zahvaljujući knjigama troškova Garagninovich, nalazimo dalje nove podatke: 1800. kao godinu početka gradnje *casinetta*, te većinu preciznih podataka o fazama njegove izgradnje i opreme, koji odgovaraju Selvinu projektu.⁷⁷

⁷⁷ Ovdje izdvajamo ključni niz za *casinetto*, zabilježen u obiteljskoj knjizi troškova (DAS, AFG, Ads. 8/II): radovi se pojavljuju 20. prosinca 1800. pod naslovom *Per la Fabrica del Casinetto in Orto: Fondamenta passa 8, Muri passa 29, Lavori bianchi piedi 67, Pilastrini 5, Legnami per Soler, Stoline piedi 62, La cornice dello stesso, Pietrecotte, calce e fattura, Cornice piedi 62, Tetto passa 36, Camin e Napa, Scuri delle 3 porte e 4 balconi, Feramenta, Pranso dato alle maistranze*. Nastavljaju se 1801. godine: 10. srpnja – *Rametta di Ferro dorata per la Rotonda del Casinetto*; 16. kolovoza – *Per lavori esterni del Casinetto in Orto*; 18. kolovoza navedeni su radovi za konstrukciju terasice (*Terrazzino*): *Piedi 43 Cornici del Terrazzino in Orto, Stabilitura dello steso terrazzino, Pilastrini 7 sopra lo stesso, Stoline del Sedile piedi 39*, da bi 19. kolovoza bio naveden trošak: *Per costruire una Rotonda sopra il Terrazzino in Orto*. Sljedeće godine nastavljaju se radovi na *casinetto*: 16. svibnja – *Tanellare il sciolo del Casinetto in Orto*; 25. studenog – *Per Contromura, ed il Canale da Levante del Casinetto in Orto*; 26. studenog – *Serra nel Terrazzino del Casinetto in Orto*; 27. studenog – *Seliziare il detto Terrazzino e due scalini nuovi i Per stabilire le lentate dello stesso*; 28. studenog – *Per Seliziare la Cucinetta del Casinetto, Per formare la Saletta e Camera, te Per Stabilire di prima mano detti Luoghi*. Godine 1803. zabilježeni su troškovi: 30. siječnja – *Per accomodare 3 pomoli da Coltrina nel Casinetto in Orto*; 18. ožujka – *Per stabilitura a terazzo della mura del Casinetto in Orto*; 18. prosinca – *Telleri delli Balconi per l'invetriate del Casinetto in Orto*. 19. svibnja 1804. navedeni su troškovi – *Per Riparare la Stabilitura del Casinetto in Orto*. Godine 1805. zabilježeni su sljedeći troškovi: 18. siječnja – *Per il Casinetto in Orto, ferri per le buonegrazie e ferarecie per le seraje di Gelsomini e Gasia*; 23. svibnja – *Accomodate la Stabilitura del Casinetto, e 2 Pilastrini in Orto, e per piombare li arpsi delle vite delle portiere*; 9. lipnja – *Bossola e Portiere dell'Casinetto in Orto*; 13. kolovoza – *Libre 2 Olio di Lino per unger le portiere del Casinetto in Orto*; 1. rujna – *Accomodate 2 telleri dell'invetriate, riperezare il soffitto nel tinello, ed il soler, scuro della Libreria fare le sagome dell'arco del Portone per la Rimessa in Orto, e dare Olio di Lino alle Portiere del Casinetto in Orto*. Sljede radovi 1806. godine: 18. veljače – *Per un Tubo di Latta ad uso del Casinetto*; *Per marmo al Terracer per il Casinetto stesso*; 21. svibnja – *Riparare la Stabilitura del Casinetto in Orto*. Godine 1808. troškovi za *casinetto* pojavljuju se 25. lipnja: *Per 2 chiavi, una nel Casinetto in Orto, e l'altra per la porta del Orto Paut*; 25. studenog – *Per la facittura del Terazzo nella Saletta, e Camerin del Casinetto in Orto, e per scalini, spalla della Porta*. Godine 1809. troškovi započinju 8. ožujka: *Per trasporto dell'Orto del rovinazzo cavato dal Casinetto*; 27. svibnja – *Per dare il Lustrò a l'Oglio al terazzo del Casinetto*, te *Per 6 tavole per la porta, porticera e fassa della Porta Australe del Casinetto in Orto*; 27. srpnja – *Per 2 pezzi dei scalini alla Porta Australe del Casinetto dell'Orto*; 10. rujna – *Pei ... la porta Australe del Casinetto dell'Orto, per fattura dello scuro ed architravi chiodi*; 31. listopada – *Per viti bartuelle, e seratura per la porta del Casinetto*. Godine 1811. radovi na *casinetto* pojavljuju se 30. lipnja: *Per colorire i scuri del Casinetto in Orto, ed accomodare e dare olio, e cetramme alle conserve; Per suffitare i Armeretti del Casinetto in Orto*; 30. studenog – *Per rimettere dei pezzi di stabilitura al Casinetto*; 23. prosinca – *Per fattura dei 2 scuretti delli Balconcelli nel Casinetto dell'Orto*. Godine 1812. bilježi se trošak: 8. srpnja – *Per accomodare la Stabilitura del Casinetto in Orto, quella del terracino, pilastrini, ribocare le stoline tutte*, te 16. svibnja 1813.: *Per soprasedili nel terracino del Casinetto dell'Orto*.

Podaci o preoblikovanju postojeće vrtlareve kućice u *casinetto* datiraju Garagninov plan vrta oko 1800. godine, neposredno nakon formiranja te ideje. *Casinetto* je dakle planiran i građen na samom početku XIX. stoljeća, pa stoga ne čudi da je na Miottovu crtežu, nastalom nakon rujna 1805. godine, kada on dolazi u službu Garagninovich, ucrtan s punom preciznošću izvedenog stanja, uključujući i obradu podnih ploha. Razlika koju primjećujemo u odnosu na Selvin projekt tek je na sjevernom pročelju, gdje je Selva bio predvidio prozor, dok se na Miottovu planu i tu nalaze sporedna vrata, što odgovara navedenim podacima iz knjige troškova (20. prosinca 1800. zabilježen je trošak izrade zatvora za četiri prozora i troja vrata). I na prvom generalnom planu vrta *casinetto* je, iako shematski, također prikazan s dva sporedna ulaza, što sugerira, unatoč nepreciznu crtežu, da je Selvin projekt nastao prije Garagninova plana.

Usporedimo li Selvine nacрте i vjerojatno proljetnu fotografiju s kraja XIX. stoljeća (uz potvrdu snimkom postojećeg stanja *casinetta* iz 1970.), nalazimo da građevina odgovara projektu, a stupovi terasice nose u to doba голу metalnu konstrukciju kojom će se u ljetnim mjesecima, kazuju nam fotografije s početka XX. stoljeća, uspinjati bujna penjačica, gotovo skrivajući građevinu.⁷⁸

Elegantno Selvino pročelje zatvara interijer koji je također izveden prema njegovu projektu, i detaljno ćemo ga rekonstruirati.

Unutrašnjost casinetta

Poznato je bilo postojanje nacрта interijera izrađenih za *casinetto*, fotografije iz arhiva splitskoga Konzervatorskog zavoda potvrđuju nam da su poslužili za izvedbu, ali dosad nisu bili analizirani, niti je njihovo autorstvo bilo dokazano.⁷⁹ Novopronađeni dokumenti potvrđuju ih kao Selvin rad, pa oni tako spadaju među njegove rijetke sačuvane nacрте unutarnjeg uređenja prostora.⁸⁰

U dosadašnjim spomenima interijera *casinetta* Garagninovich provlači se tek napomena o bogatu osliku florealnim klasicističkim motivima, no ovdje ćemo pokazati da se zapravo radi o refleksiji antike izražene puno složenijim klasicistič-

⁷⁸ Fotografije objavljene u časopisu *Radovan*, Trogir 2005., str. 18, 32.

⁷⁹ S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 60, 70, spominje dekoraciju interijera klasicističkim biljnim motivima, te iznosi činjenicu da se u arhivu nalaze originalni predlošci unutarnje dekoracije ove građevine. U popisu dotada poznatih povijesnih izvora u vezi s vrtom (str. 73), u kojemu se nažalost ne donose izvori nekih dokumenata (koje je isti autor spominjao u ranijim radovima), kod navoda ugovora o unutarnjem osliku *casinetta* koji je trebao slijediti crteže i opis arhitekta, stavlja u zagradi pod upitnikom Selvino ime. Vjerojatnost da je Selva izradio crteže unutrašnje dekoracije *casinetta* iznosi u tekstu, također usputno, u kontekstu istog ugovora o izvedbi, D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 205, te spominje bogat ures interijera florealnim ornamentima.

Izvedeno stanje vidljivo je na fotografijama ruševnog *casinetta* iz arhive splitskoga Konzervatorskog zavoda od travnja 1954. godine, inv. br. 70548, 70549, 70550, 70551.

⁸⁰ E. Bassi, n. dj. (10), str. 125-130, donosi popis brojnih nacрта koje je Selva ostavio svome nasljedniku na katedri arhitekture venecijanske Akademije lijepih umjetnosti, F. W. Lazzariju, a koji ih je povjerio Muzeju Correr u Veneciji. Među njima nema niti jednog kompletnog projekta interijera, a projekti unutarnjeg uređenja za trogirski *casinetto* su u cjelini sačuvani.

kim vokabularom, o uresu koji se sastoji od prikaza Hermesa i Apolona i njihovih atributa, frizova bukranija i antemija, grifona i antičkih posuda, u interijeru čiji je osnovni cilj kompozicije jedinstvo i uniformiranost cjeline. U okruženju antičkih lapida vrta, mogli bismo reći da je dekoracijom bio postignut dojam muzejske atmosfere u unutrašnjosti *casinetta*.

Rekonstrukciju planiranja interijera započinjemo dosad neobjavljenim pismom Luke Garagnina iz siječnja 1806. godine, upućenog »Prijetelju« (*Amico*), za koje držimo da je upućeno Selvi.⁸¹ Ton i sadržaj pisma odgovaraju njihovoj korespondenciji. Luka Garagnin piše: » (...) Neću Vam pričati o zahvalnosti koju Vam dugujem jer sam siguran da poznajete moje osjećaje, no ipak ću Vam kazati da se moj brat osjeća vašim dužnikom zbog uspomene koju o Vama gaji i zbog prekrasnih nacrti koje ste napravili i koje i dalje za nas radite. Ovom Vam prilikom, međutim, šaljem unutarnje mjere *casinetta* kako biste mogli završiti nacрте za štukature koje mi tako zgodno predlažete.«⁸²

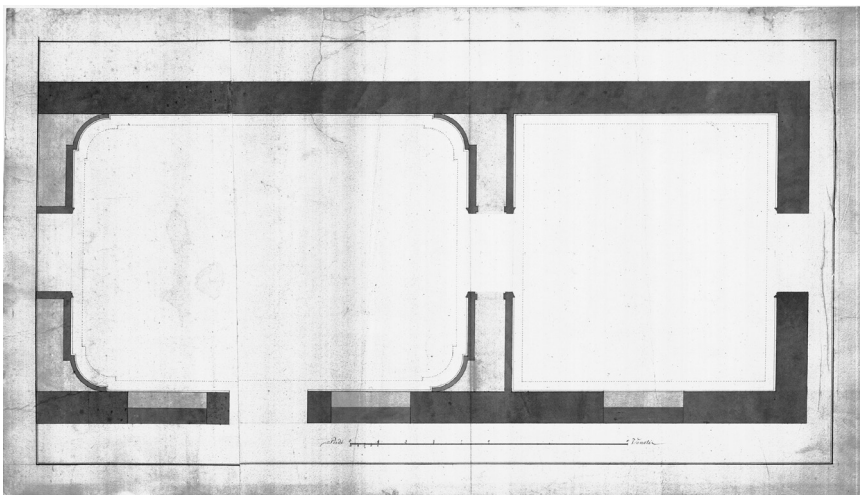
Tragom ovog pisma, u arhivu Garagninovih nalazimo radni i uredno prepisani popis unutrašnjih mjera.⁸³ Posljednji je upravo taj koji Garagnin šalje uz pismo, jer na poleđini ima zabilješku Selvinim rukopisom. Selva je naveo mjere koje ga posebno zanimaju: *Mandar l'altezza del Terrazzo al Soffitto / L'altezza e larghezza del lume delle Porte e quella dei balconi / L'altezza dal Terrazzo al poggio dei Balconi*.⁸⁴

⁸¹ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV.

⁸² DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *Io non le parlerò della riconoscenza che le debbo, mentre sen certo ch'ella conosce il mio sentimento, ma le diro bensì, che mio Frate le professa ogni obblige e per la memoria che di lui conserva e pei bellissimi disegni che'ella ha fatti e sta' facendo per noi. Con questa occasione le mando intanto le misure interne del cassinetto, ond'ella possa compiere i disegni dello stucco, che si opportunemente mi sugeri.*

⁸³ DAS, AFG, Vrt 1/III, te Vrt 1/IX: *Misure interne del Casino nell'Orto di Sign. Co: Garagnin / Altezza dal Terrazzo al Soffitto piedi veneti 7. onzie 10. ½. / Altezza in lume della porta d'ingresso nella saletta del casino piedi 5. onzie 10. ½, larghezza piedi 3. onzie 6 ½. / Dalla porta al soffitto piedi 2. / Due balconi nella detta saletta uno da un lato, e altro dall'altro della sudetta porta, di larghezza piedi 2. onzie 10. ½ cadauno, di altezza piedi 3. onzie 3. / Dal terrazzo fino al poggio dei balconi piedi 2. onzie 3. / Dai balconi fino al soffitto piedi 2. / Spalle fra la porta e le finestre onzie 10. cadauna. / Due portiere alle due porte nella saletta, una delle quali corrisponde alla cucina, e l'altra alla cameretta comprese l'erte d'albeo, ci alcuna è di altezza piedi 6. onzie 3. di larghezza piedi 3. onzie 6. / Dalle sudette fino al soffitto piedi 1. onzie 7. 1/2. / La porta nell'interno della sudetta cameretta, che dà comunicazione colla saletta, è di altezza piedi 6. onzie 1., e di larghezza piedi 3. onzie 3.: V'è una griglia di legno sopra la porta stessa che serve a dar luce ai due piccioli ripostigli, che restano fra i sudetti due luoghi, la qual griglia è alta piedi 1. onzie 9. 1/2., larga quanto la porta medesima. / Una finestra nella cameretta della sudetta grandezza, ed insimili posizioni riguardo al Terrazzo e Soffitto. / La porta che dal difuori conduce nella cameretta, ha una bussola nell'interno, alta piedi 6. onzie 3. ½, larga piedi 4. / Dalla detta fino al soffitto piedi 1. onzie 7. S. Pilović, n. dj. (8 1990.), str. 73, ubraja među povijesne izvore za vrt Garagninovih dva popisa unutarnjih mjera *casinetta*, ali pod drugačijim signaturama.*

⁸⁴ DAS, AFG, Vrt 1/III.

Precizan tlocrt gospodskih soba *casinetta* prema kojemu će biti izrađen projekt interijera. Između prostorija uočavamo spremišta skrivena u debljini prolaza.

Sadržaj odgovara dispoziciji sa Selvina tlocrta, ali uz dodatak dvaju malih spremišta u debljini prolaza između reprezentativnih soba. U nastavku Garagninova pisma objasniti će se taj element interijera: »Što se tiče oslika na unutarnjim vratima, zanima me treba li se napraviti s ljepljom ili uljem, jer je potreban kako bi skrio ulaz skrovišta koja bi bila postavljena u debljini odvajanja, budući da su se na taj način skrivale u Vašem otmjenu studiju dvije biblioteke.«⁸⁵

Među nacrtima iz arhive Garagninovih izdvajamo, dosad neobjavljen, precizan tlocrt dviju gospodskih soba *casinetta*, prema kojemu je točno izrađen projekt interijera.⁸⁶ Na njima primjećujemo da su reprezentativne, malena sala i soba, povezane vratima u čijoj su širini, koja iznosi oko jedne stope (34,765 cm), s obje strane očito bila smještena skrovišta.

Dalje objašnjenje ovog detalja, kao i cijelog unutrašnjeg uređenja, te nadalje potvrdu ideje o Selvi kao autoru interijera *casinetta* u vrtu Garagninovih, nalazimo u neobjavljenoj i nepotpisanoj Selvinoj promemoriji, neupitne identičnosti rukopisa.⁸⁷ Na njenu početku Selva spominje upravo ovaj element povezivanja dviju prostorija: »Budući da dva prostora nisu osobito velika, bilo bi vrlo dobro iznad vrata staviti arhitrav za koji je načinjena profilacija. Spomenuta vrata moraju biti u dvjema sobama čija je veličina naznačena u nacrtima, te posve slična; što je prostor među vratima koji čini spremište, ormare i slično – širi, prolaz će činiti komotnijim.«⁸⁸

⁸⁵ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *Quanto al dipinto delle porte interne, vorrei sapere se questo si debba fare a cola od olio giacche fa d'uopo celare l'ingresso di que ripostigli, che furon cavati nell'aparente grossezza delle separazioni, siccome da lei si nascosero nel sue elegante gabinetto le due librerie.*

⁸⁶ MGT, FGF, bez oznake: tlocrt: 39,8x70 cm, istočni i zapadni zid salette 20x36 cm; ostali zidovi 20x27,5 cm.

⁸⁷ DAS, AFG, Im.sp. 4/IV.

⁸⁸ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *I due luoghi essendo non molto grandi converrà assai bene dintorno*

Skriveni ormari potpuno se uklapaju u klasicističko poimanje interijera, »u kojem simetrija nadvladava interijer do te mjere da se najjednostavniji funkcionalni komadi namještaja (kao garderobni ormar, koji potpuno nestaje) izbjegavaju gdje god je to moguće«. ⁸⁹ Takav tretman spremišta možemo pratiti i na Selvinim nacrtima za sklop palače Garagninovich, gdje je njihov smještaj između zidova ujedno služio vještom ostvarenju simetrije i čistoće zadanih nepravilnih prostorija. ⁹⁰ Njihov je trag vidljiv na fotografijama ruševnog *casinetta* iz 1954. godine. ⁹¹ Vratimo se na trenutak prikazu *casinetta* na Miottovu planu vrta. On crta ova spremišta, a ponavlja ih i u prostoru između *salette* i prostorije za vrtlara, odnosno kuhinje. Na tlocrtu koji je služio kao podloga za projekt interijera nalazimo označen prostor i tih spremišta, ali bez ulaza u širini prolaza, pa su druga spremišta vjerojatno funkcionirala kao ugrađeni ormari s pristupom iz kuhinje.

Preciznom tlocrtu prostorija *casinetta* točno odgovaraju prikazi čitavog interijera, na kojima su pojedini zidovi označeni slovima, a Selva ih nadalje objašnjava u promemoriji: »Vijenci i friz u maloj dvorani (*saletta*) moraju ići uokolo prema nacrtu, što znači da trebaju zavijati točno kako je naznačeno. Isto se ponavlja u bazi, kada su u pitanju dekorativni ovratnik (*collarino*) i postament (*zoccolo*) koji trebaju završiti tik do okvira vrata, od kojih ostaju niži, kako bi izbočine bile što manje.« ⁹² Na nacrtima interijera predložene su različite varijante friza ispod završnog vijenca kao nosača stropa, a svaka pokazuje simetričan raspored ornamenata, kao i tretman kod zaobljenih uglova u maloj dvorani, zbog čega je Selvi toliko bitno da zavijaju baš prema njegovu projektu. Prozori u njoj nisu obrubljeni profilacijom kao vrata, koja je ekstenzija profilacije baze, nego uvjetuju ritam razdiobe zidnih ploha, koja se reflektira plitkom profilacijom i razlikom u boji na nasuprotnom, istočnom zidu bez prozora.

Prostor sobice (*camerino*), koja je gotovo kvadratnih dimenzija, nema dodatnu razdjelu plohe zida. Ona je određena nasuprotnim vratima, pa je ovdje zato i prozor obrubljen istom profilacijom kao i vrata. Evo što o tome kaže Selva: »Prozor sobice ima obrub u obliku vrpce koja ne smije ići više od 'ovratnika' baze, u funkciji je vrata te u razini vrata i ukrasnih kvadrata.« ⁹³

Selva se koristi otvorima kao čvrstim točkama za uspostavu simetrije, kako bi unutar prostorije slijedom njihova ritma dobio jedinstvo cjeline. U većoj, pravokutnoj prostoriji, dulji zidovi u plitkom reljefu zrcale razdiobu uvjetovanu pro-

alle porte l'architrave di cui si è fatto il profilo. Dette porte devono essere nell'interno delle due stanze della grandezza dinotata dai disegni a tutte simili; se lo spazio ad esse frapporto che forma Retrè, armadij etc: - è più largo non farà che render più comodo il passaggio. Za prijevod ove promemorije zahvaljujem Katarini Hraste.

⁸⁹ M. Praz, *An illustrated history of interior decoration*, London 1987., str. 178.

⁹⁰ A. Šverko, n. dj. (5), str. 404, 408.

⁹¹ Vidi bilješku 79.

⁹² DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *La cornice ed il freggio nella saletta girevò a seconda della pianta facendo esattamente le lesenadure dinotate pur in pianta. Lo stesso si farà nel Basamento riguardo al collarino e zoccolo i quali anderanno a fermarsi negli architravi delle porte dei quali resteranno più bassi per aver meno sporto.*

⁹³ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *La finestra del Camerino ha una fascia di conforno che non deve sormontare il collarino del Basamento, essa serve a porta a livello delle porte e dei quadri.*

zorima, ali u inverziji. Događaj ovdje nije u plohama nasuprot prozorima, nego u onoj među njima, u kojoj je smješteno ogledalo i konzolni stol ispod njega, s kaneliranim nogama u formi obrnutog obeliska. Odras je to klasicističke težnje za kontrolom simetrije prostora, gdje se pokušstvo zamjenjuje manje funkcionalnim, ali više arhitektonski lijepim, i fiksnim komadima.⁹⁴ Način podjele zida plitkom profilacijom Selva ponavlja na kraćim zidovima oko vrata, koji su tlocrtno identični.

U manjoj prostoriji kvadratnoga tlocrta prozor je tretiran na isti način kao i dvoja nasuprotna vrata, a sklad cjeline, presitne za dodatno ritmiziranje, postignut je postavljanjem slika na glatkim plohama zida. Kakvi su motivi slika u toj građevini mogli biti?

U III. poglavlju knjige *Ekonomsko-politička razmišljanja*, pod naslovom *Plodonosna ljupkost, prednosti zemlje i mora*, Luka Garagnin opisujući Dalmaciju kaže: »Gdje god svratim pogled opažam vrela obilja i predmete koji rađaju radost i veselje. Jednom riječju, prikazuju mi najljepše seoske vedute koje danas, naslikane rukom valjanih umjetnika, predstavljaju najmiliji ukras naših domova.«⁹⁵ Pretpostavljamo da su takvi motivi krasili simetrično postavljene slike.

Selva nastavlja promemorijski opisom baze: »Ukrasni kvadrati baze, koji su u imitaciji mramora, trebaju biti udubljeni, a nipošto izbočeni.«⁹⁶ Na nacrtima interijera baza je definirana upravo plohama u imitaciji mramora, koje slijede podjelu središnje plohe zida. Moraju biti u ravnini zidnog platna, ispod razine okvira, jer bi inače baza bila presnažna i u dojmu bi snizila ionako niske prostorije.

»U sobici pozadine zidova i stropa bit će obojene blagom zelenkastom bojom. U maloj dvorani sve ukrasne trake na zidu biti će bijele, a pozadina zida pepeljaste boje, da sve bude *chiaroscuro*. Okviri na stropovima trebaju biti reljefno istaknuti, dok će ornamenti, kako oni na frizovima tako i oni na spomenutim stropovima, biti oslikani *chiaroscuro* da izgledaju kao štukature. Zbog male visine dvaju prostora, gdje je sve izloženo pogledu, traži se veliki mar i točnost u radu, što znači da sve treba biti pod pravim kutovima i u ravnini«, završava Selva.⁹⁷

Plastičnost ornamenta treba dakle biti postignuta efektom *chiaroscuro*, a dodatna reljefnost bit će postignuta njegovom primjenom na ritmiziranim zidnim plohama u maloj sali. Štukature Selva predviđa tek za ukrasne okvire razdiobe stropa, koje su, kao i svi ornamenti predloženi projektom, tipična klasicistička interpretacija antičkih motiva.

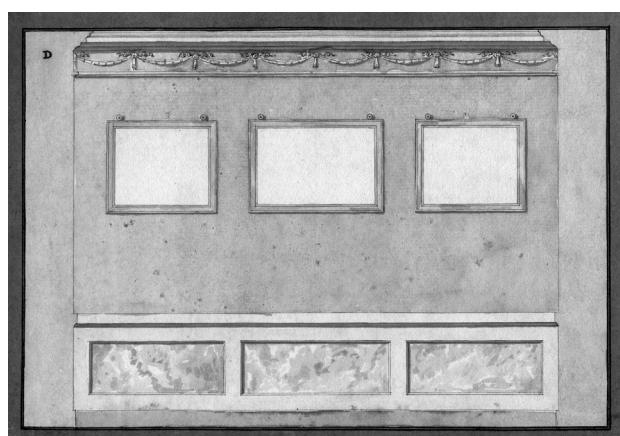
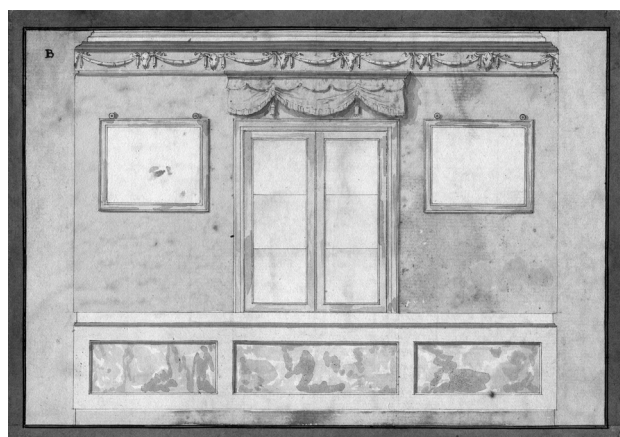
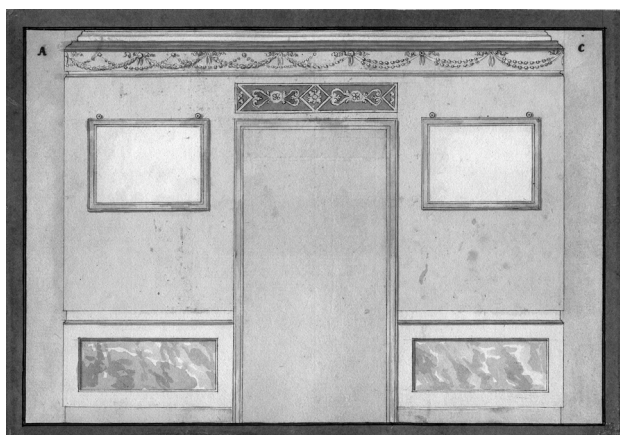
Uđimo detaljnije u dekoraciju interijera. Crteži prikazuju različite varijante ukrasa. Početni, označen slovima A i C, prikazuje izgled nasuprotnih zidova male

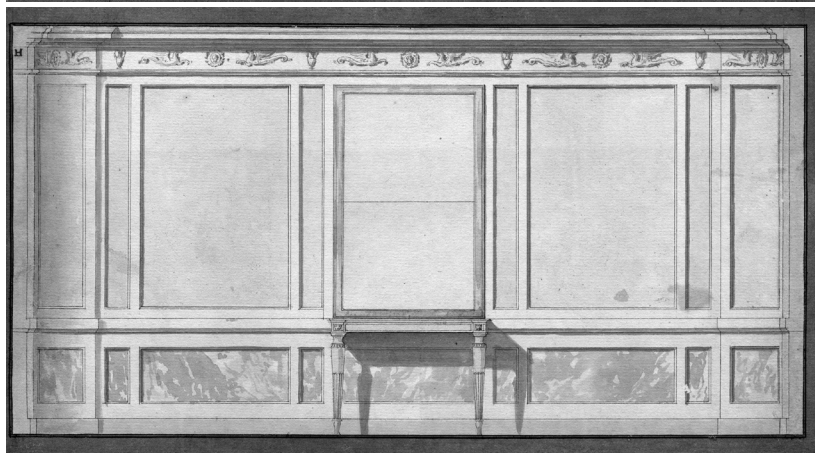
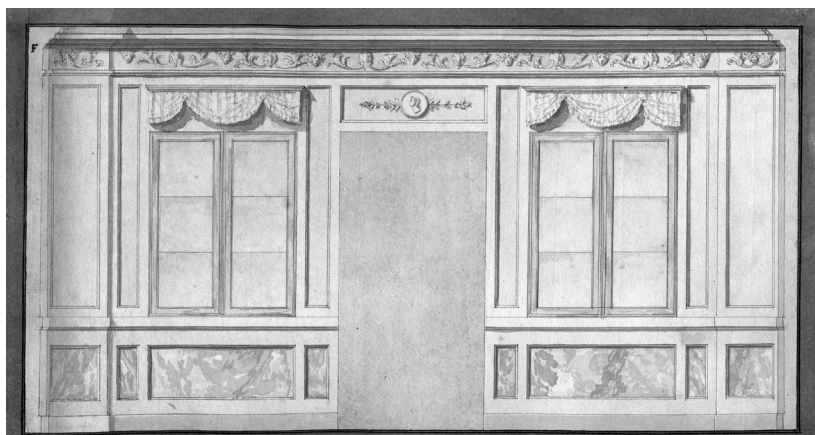
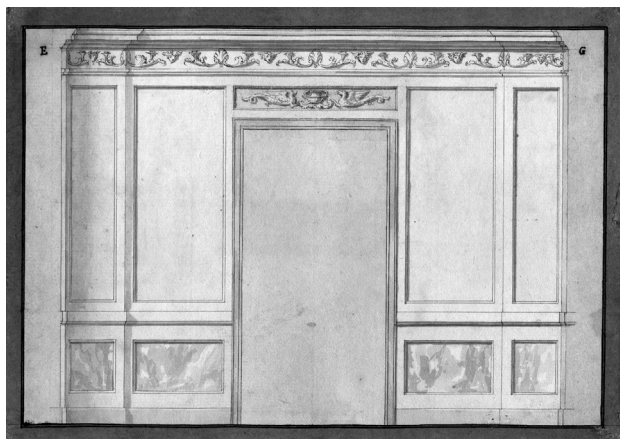
⁹⁴ M. Praz, n. dj. (89), str. 178.

⁹⁵ I. L. Garanjin, n. dj. (3), str. 75.

⁹⁶ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *Li riquadri nei basamenti macchiati a marmo saranno sfondati e non disilievo.*

⁹⁷ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: *Nella stanza piccola il fondo dei muri e del soffitto saranno di tinta verdolina assai dolce. Nella saletta le fascie saranno tutte bianche ed i fondi di tinta cenerina dolce come fosse un chiaro scuro. Nei soffitti le cornicette saranno di rilievo e gli ornamenti si nel freggi e che nei delli soffitti saranno dipinti a chiaro oscuro come se fossero di stucco. Per la poca altezza dei due luoghi tutto cadendo sotto l'occhio si richiede molta la diligenza ed asattezza nel lavoro, vale a dire che tutto sia a piombo ed a livello.*

Selvin projekt unutrašnjeg uređenja prostorija *casinetta* izrađen 1806. godine: južni/sjeverni, zapadni i istočni zid *camere* (lijevo), južni/sjeverni, zapadni i istočni zid *salette* (desno).

sobe s vratima. Na Selvinu nacrtu pročelja *casinetta* nalazimo kod južnog zida upravo oznaku A. Arhitrav vrata sastavljen je od dva zrcalna geometrijsko-florealna ornamenta *all'antica*. Ponuđene su dvije varijante friza: dvostruki nizovi festona (lanaca) s nizom perla, te naizmjenični festoni od lišća s lancima perli. Zid pod oznakom B jest zapadni, s prozorom i zastorom iznad. Friz je ukrašen motivom bukranija povezanih festonima od upletenih vrpca, dok friz istočnog zida, pod oznakom D, nudi jednostavniju varijantu, bez bukranija.

Frizovi *salette* bogatije su dekorirani i trebaju uspostaviti odnos sa složenijom podjelom zidnih ploha. Nacrti E i G označuju nasuprotni južni i sjeverni zid s vratima. Iznad njih je arhitrav s grifonima koji čuvaju plitku posudu s dvije ručke, pridržavajući akantusovo lišće na koje je položena. Friz se sastoji od izmjeničnog niza antemija i prikaza Hermesa, kakav će biti predložen i na zidu oznake F, iza pročelja s glavnim, zapadnim ulazom u kućicu, i dva prozora – ali u ritmu razdiobe zida, dok je na kraćim stranama definiran središnjom osi. Ovdje je na arhitravu medaljon s prikazom Apolona, ukrašen dvjema grančicama. Istočni zid, označen sa H, nudi friz koji se sastoji od parova grifona koji flankiraju medaljone s profilnim portretima, a između njih se nalaze amfore. I ovdje raspored ornamenata slijedi ritam razdiobe zida.

Za ove prikaze zidova nalazimo i pripadne crteže dekoracije stropova.⁹⁸ Za malu sobu predložen je čisti centralni oval obrubljen nizom antemija koji ostavlja prostor za osno simetrično postavljene kvadrate s portretima, vjerojatno antičkih božanstava (skica nije dovoljno jasna), te ugaone odsječke s raskriljenim orlovima, ili u drugoj varijanti rogovima obilja. Za malu dvoranu ponuđena su dva nacrti. Podjela stropa u oba slučaja slijedi razdiobu ploha zidova. Središnje polje u prvom je prijedlogu prazno, obrubljeno s dvije pravokutne plohe odsječenih uglova unutar kojih su predložene varijante medaljona s prikazom Hermesa, urešene biljnim motivima. Drugi je prijedlog raskošniji: istu podjelu stropa uokviruju varijante florealnog ornamenta, u središnjoj plohi ukriženi su lira i kaducej, simboli Apolona i Hermesa, čiji su portreti ponuđeni u pripadajućim prijedlozima stropnih medaljona.

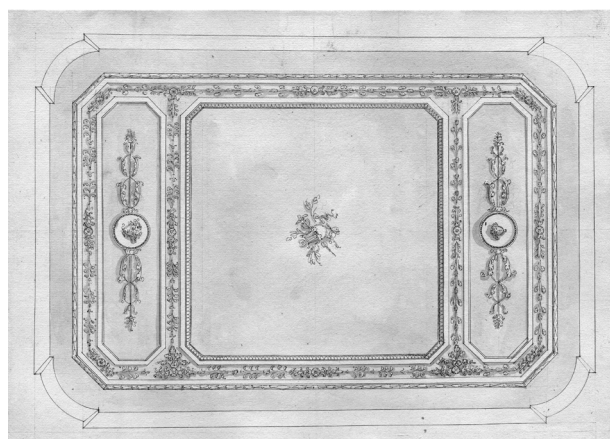
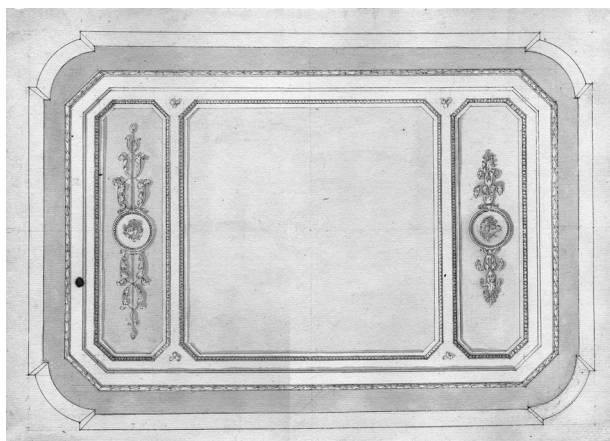
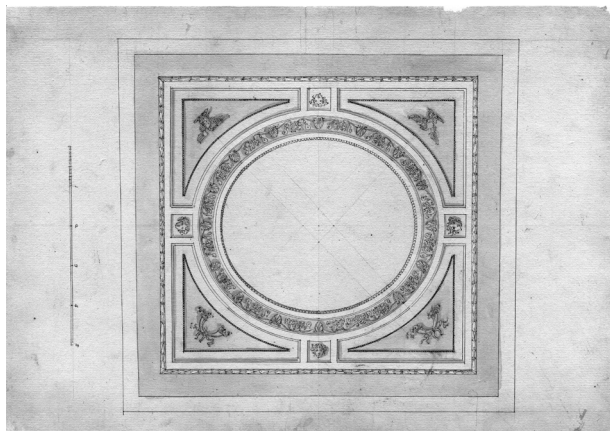
Iscrpna fotodokumentacija splitskoga Konzervatorskog zavoda pruža uvid u izvedeno stanje *casinetta*. Na fotografijama snimljenim 1954. godine zgrada je bila u ruševnom stanju, ali na zidovima je ostala sačuvana odabrana dekoracija ovih reprezentativnih prostorija.⁹⁹ Tako znamo da je za malu sobu odabran motiv friza s nizom bukranija, a za malu dvoranu onaj s izmjenom antemija i Hermesa.

Sačuvan je i prijedlog ugovora o izvedbi ovih oslika, koji sadrži opis i uvjete radova, ali bez imenâ.¹⁰⁰ Sastavljen je u Dubrovniku 1809. godine, između naručitelja i profesora slikarstva, koji treba doći u Trogir s jednim pomoćnikom i slijediti nacрте arhitekta onako kako se to svidi vlasniku.

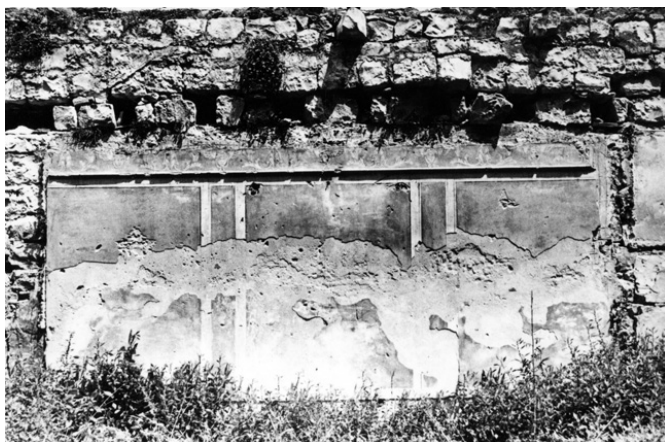
⁹⁸ MGT, FGF, bez oznake: strop *camere*: 25 x 35,7 cm; strop *salette*, 1. varijanta: 25,2 x 36 cm; 2. varijanta: 26,5 x 36,3 cm. Vokabular Selvinih dekorativnih oblika, njihovih kombinacija i značenja tema je posebnog rada koji pripremam.

⁹⁹ Vidi bilješku 79.

¹⁰⁰ D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 204-205.

Pripadajuća dekoracija stropova reprezentativnih prostorija *casinetta*: strop *camere* (gore), prva varijanta stropa *salette* (sredina), druga varijanta stropa *salette* (dolje).

Fotografije ruševnog *casinetta* iz 1954. godine: ostaci oslika *camere* (gore), i *salette* (dolje). U izvedenom stanju prepoznajemo Selvine prijedloge.

Na svom putovanju Istrom, Dalmacijom i Crnom Gorom 1838. godine, saski kralj Fridrik August u pratnji botaničara Bartolomea Biasoletta posjetio je vrt Garagninovih. Ugledni botaničar, idejni začetnik i upravitelj prvog botaničkog vrta u Trstu, rodom iz Vodnjana u Istri, objavio je knjigu o putovanju u kojoj bilježi: »Ovaj vrt, premda nevelikih dimenzija, napravljen je u najljepšem modernom stilu. Tu se mogu vidjeti egzotične biljke kako se nadmeću s biljkama iz naših šuma. Desno od glavne staze nalazi se mala građevina u modernom stilu, s lijepim klupama, gdje se i u najvrućim satima može uživati u tom ugodnom mjestu. U jednoj njezinoj prostoriji nalazi se mala biblioteka s biranim knjigama koje priliče atmosferi, u čemu braća Garagnin, gospoda poznata po svojoj učenosti i vrsnom stilu, nisu mogla bolje uspjeti.«¹⁰¹

¹⁰¹ B. Biasoletto, *Relazione del viaggio fatto nella primavera dell'anno 1838 della maesta del re Frederico Augusto di Sassonia nell' Istria, Dalmazia e Montenegro*, Trst 1841., str. 39-

Dokumenti nas vode u 1852. godinu, iz koje je sačuvan popis pokušstva *casinetta*. *Camerino* na jugu sačuvao je elemente radne sobe; sadržavao je tada pisaći stol, divan s osam starih jastuka, tri stare stolice, dva noćna ormarića, Remurov termometar i malu priručnu knjižnicu. Središnja *saletta* imala je dva divana, četiri jastuka, dva stolića, stolić s mramornom pločom i zrcalo *a caminiera*, pet stolica, dvije vaze od alabastera, porculansku tintaricu i nešto posuđa, pa je sudeći po tome uglavnom služila kao društvena prostorija. U zapadnoj, skromno uređenoj sobi, boravio je vrtlar.¹⁰²

Odraz prolaznosti pružaju nam upravo ovi tragovi života, uklopljeni u idealnu sliku Selvinih nacrti ortodoksne sheme prema antičkim kanonima.

Ostale vrtne građevine

Rezimirajmo sada neke nove spoznaje i o ostalim građevinama, koje pridonose poznavanju vrta Garagninovih, iako nisu toliko detaljne kao za *casinetto*.¹⁰³ S obzirom na to da istom dijelu vrta pripada i oranžerija, krenut ćemo od nje.

Selva projektira oranžeriju sa sjeverne strane *casinetta* prije pripojenja sjevernog vinograda vrtu. To pokazuje sačuvana skica, na kojoj se nalaze njezin tlocrt, koji prati izlomljenu granicu parcele, nacrt, karakterističan presjek, konstruktivni detalji i izgled ulaznog portala sa zapadne strane. Prema rukopisu, načinu crtanja i oblikovanja, atribuirali smo ga Selvi.¹⁰⁴ Na rubu lista nalazi se napomena napisana njegovim rukopisom: *pillastrini interni (...) le veci di barbacani; e (...) senza tessitura; muro apero an lastolina; altezza interna*. Kao podlogu je Selva rabio crtež Ivana Danila, javnoga mjernika, poslije i državnog inženjera zaduženog za splitsko područje, koji je mnogo radio za Garagnine.¹⁰⁵ Danilov crtež prikazuje stanje te lokacije prije nego li se plan počeo provoditi u djelo. Selvin nacrt precizno se poklapa s tom podlogom.

Selva predlaže konstrukciju s jednostrešnim krovom na drvenim gredama, oslonjenim s niže strane na ogradni zid vrta, a s južne na niz stupova, u čijim su osnim razmacima posađeni agrumi. Sam prostor nasada dodatno je odijeljen dr-

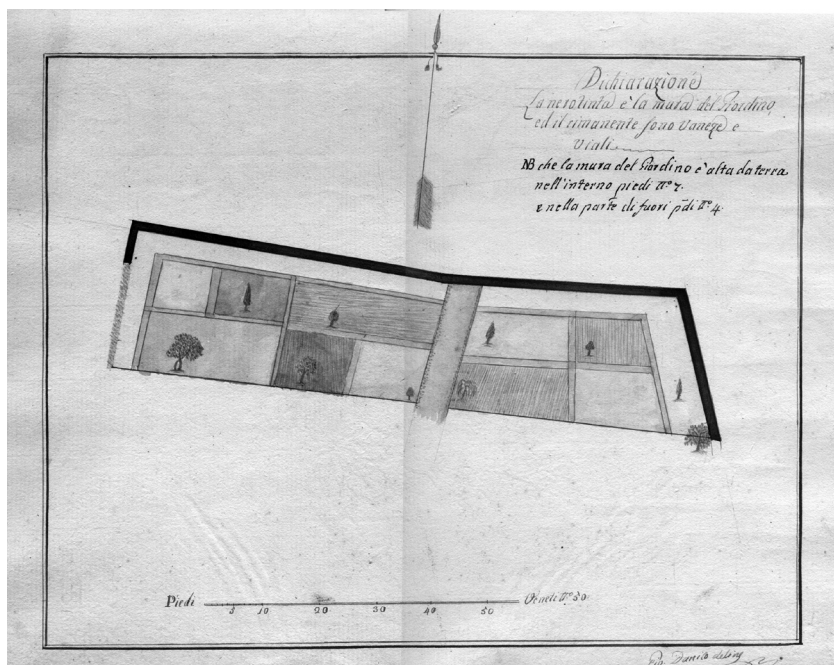
40: *Questo giardino abbenchè di non gran dimensione, è piantato sopra un gusto moderno il più bello. Qui vedonsi delle piante esotiche rivalizzare con quelle delle nostre foreste. A destra del viale principale v'ha un piccolo fabbricato di gusto moderno, fornito di gentili sedili, onde poter anche nelle ore più calde godere di quell'amenò luogo. In uno stanzino dello stesso, trovasi una piccola biblioteca di libri piacevoli scelti, corrispondenti alla situazione, di cui li fratelli Garagnin, uomini noti per le dotte loro qualità ed ottimo gusto, non potevan meglio riuscirvi.* Ovaj posjet spominju: S. Piplović, n. dj. (8/1990), str. 65; D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 216.

¹⁰² D. Božić-Bužančić, n. dj. (7), str. 205. Popis se nalazi u DAS, AFG, Vrt 1/XV pod naslovom *I Inventario degl'Effeti Mobili ed Agrumi esisenti nell'Orto de Fanfogna-Garagnin*. *Casinetto* je označen kao *casino nobile*, a prostorije kao 1. i 2. stanja, te *stanza ortolano*.

¹⁰³ Za ostale građevine u vrtu u tijeku je dalje kompletiranje podataka.

¹⁰⁴ Ovaj projekt i atribucija najavljeni su u radu A. Šverko, n. dj. (5), str. 426. Način Selvine prezentacije drugih idejnih projekata u ranoj fazi, koji su u tom radu doneseni, odgovara izgledu ove skice za oranžeriju.

¹⁰⁵ Danilov tlocrt spominje: A. Šverko, n. dj. (5), str. 397. O Danilovu radu za Garagnine vidi: D. Božić-Bužančić, n. dj. (19); I. Babić, n. dj. (20); A. Šverko, n. dj. (5).

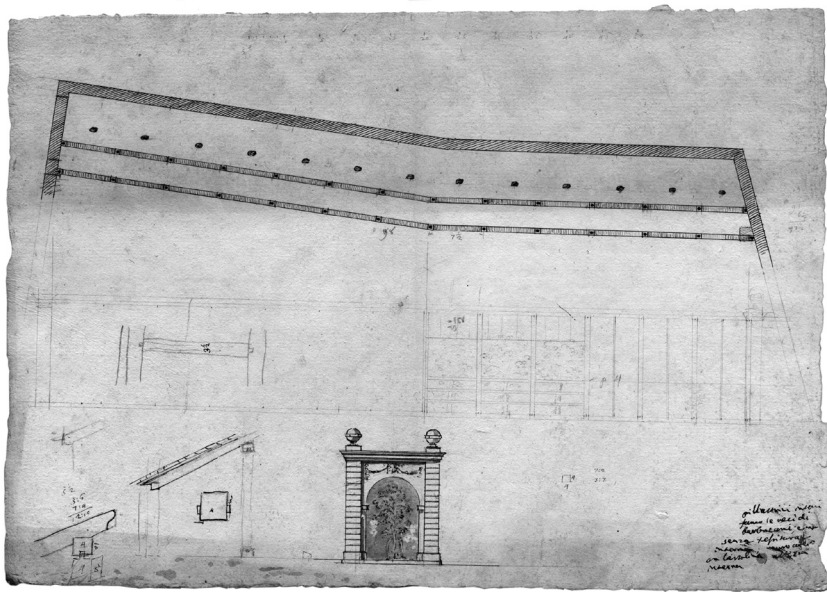
Danilov prikaz buduće lokacije konstrukcije za zaštitu agruma.

venom međukonstrukcijom. Ulazni portal oblikovan je sa sviješću o pripadnosti istoj cjelini s *casinetom*. Ima isti tretman pilastara u bunji kao i glatko ožbukano zidno platno, a pilastri su ukrašeni kuglama slično kao i oni terase *casinetta*. No upravo njihova distinkcija s kuglama portala oranžerije pokazuje Selvinu primjenu istog motiva u različitom materijalu. Paralelu nalazimo na dvjema varijantama projekta rukohvata mosta (drvenoga i kamenog) za *Giardini pubblici di Castello* u Veneciji.¹⁰⁶ Dok na drvenom Selva postavlja glatke kugle, kao i one oko drvene konstrukcije kupole *casinetta*, kugle u kamenu imaju naglašen horizontalni radijus u duhu materijala, kao i one na ulazu u staklenik. Iznad lučnog završetka portala nalazi se klasicistički ukras od girlandi s portretom u sredini, nedovoljno jasnim da bismo prepoznali njegove atribute.

Oblik oranžerije uz rub granice parcele okvirno odgovara prikazu na prvom generalnom planu vrta i Miottovu nacrtu njegova sjevernog dijela, da bi na sljedećem planu, pripojenjem vinograda vrtu, praćenje ogradne linije postalo izlišno, pa se projekt mijenja u potpuno ravnu građevinu, s naznačena tri ulaza, dva među krajnjim rasponima stupova i središnji u nastavku glavne vrtne staze. Izvedeno stanje kombinacija je Selvina prijedloga i prikaza na posljednjem planu, pa prema tome zaključujemo da je izgrađen nakon 1805. godine.¹⁰⁷

¹⁰⁶ E. Bassi, n. dj. (10), sl. 37, 37 bis.

¹⁰⁷ Izvedeno stanje potvrđuje snimak iz planoteke splitskoga Konzervatorskog zavoda, br. 69, vidi bilješku 8.

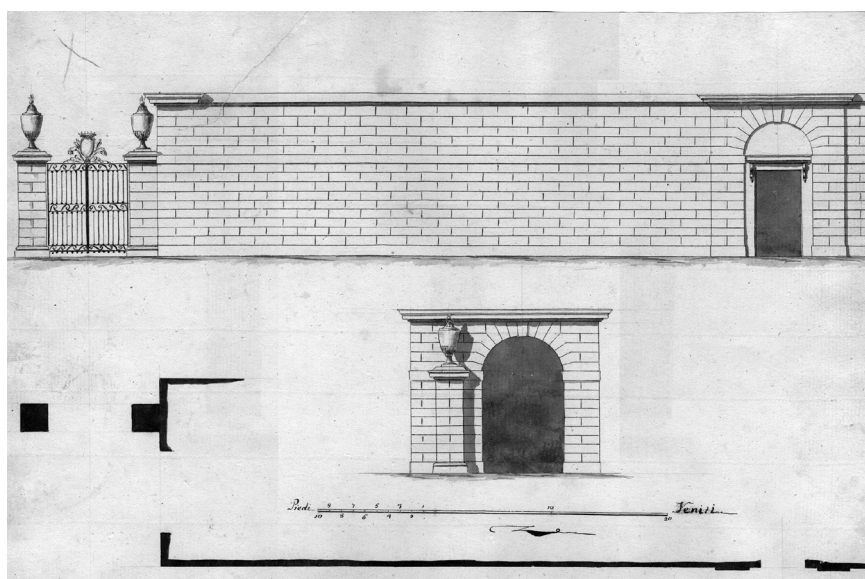
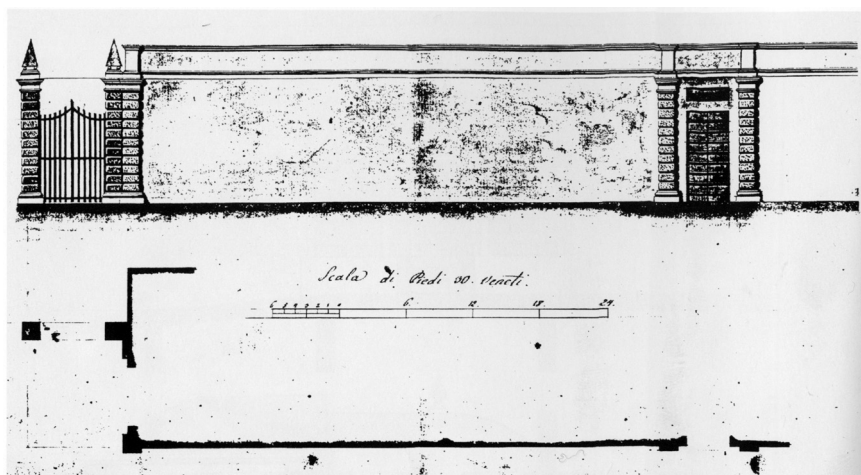
Selvin projekt konstrukcije za zaštitu agruma izrađen oko 1800. godine.

Približimo se sada južnoj granici vrta. Već na prvom spomenutom nacrtu istočno od glavnog ulaza nalazimo označene *barchesse*. Bile su to dvije odvojene građevine, koje su 1811. dijelom preoblikovane i središnjim portalom spojene u cjelinu.¹⁰⁸ Od dva objavljena nacrti, koji ih prikazuju spojene i nadograđene, prvi je bio atribuiran Selvi, a drugi označen kao projekt prema kojemu je, uz manje izmjene, zgrada izvedena.¹⁰⁹ Projekti prikazuju različit tretman ne samo spojnog dijela, nego i čitava pročelja, kao i ulaznog portala u vrt. Njihovom analizom uz prateće dokumente zaključili smo da su to dva prijedloga različitih autora, te da je prvi rad vojnog inženjera Giovannija Printza, koji nije prihvaćen.¹¹⁰ Na njemu dominira ritam visokih pilastara u bunji, a razdjelni vijenac vjerojatno označuje nadograđeni dio. Planirano proširenje veće je nego u drugom prijedlogu. Drugi nacrt načelno odgovara izvedenom, današnjem stanju. Ne držimo ga Selvinim radom. U tom je projektu unutar nova, lučnog ulaza u bunji smješten gospodski portal na kojemu je profilirani nadvratnik nošen volutnim konzolama. Ovaj će element biti odbijen, a pretpostavljamo da Selva, u svom smislu za valorizaciju, ne bi za ulaz između gospodarskih građevina uveo novi tip nadvratnika, nepodržan primjenom konzolnih voluta na ostalim mjestima. Osim toga, na drugom prijedlogu za *barchesse* nije naglašen ugaoni pilastar, iako će biti u izvedenom stanju, nego je ugao označen isključivo bogatijim završnim vijencem. Vjerujemo da

¹⁰⁸ Proces preoblikovanja *barchessi* i podizanja dvaju ulaznih portala bit će donesen u posebnoj radu.

¹⁰⁹ S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 67, 69.

¹¹⁰ A. Šverko, n. dj. (5), str. 400, 402.

Projekti spajanja, povišenja i proširenja postojećih *barchessa* smještenih uz južnu granicu vrta i glavnog ulaznog portala s vratnicama. Prvi prijedlog atribuirali smo vojnom inženjeru Giovanniju Printzu (gore), a drugi, vjerojatno rad padovanskog arhitekta Andree Rigata, poslužio je kao predložak za izvedbu radova 1811. godine (dolje).

bi Selva i ovdje slijedio ideju ugaonih pilastara, kao na drugim projektima za vrt.

Atribuiranju izvedbenog projekta *barchessa* može pridonijeti detalj primijećen na mjernoj skali crteža. Uočavamo da je riječ *Piedi* nepromijenjena, no da je *Veniti* napisana naknadno. Ispod nje, uvećanjem i kontrastiranjem crteža, rekonstruiramo izvorno upisanu riječ *Padovani*. Neznatna razlika između padovanskih i venecijanskih stopa (u naravi nešto manja od centimetra) na crtežu je zanemarena. U ugovorima o toj gradnji ne nalazimo precizirano o kojim se stopama radi. Konačno, Selva se zasigurno ne bi izvorno koristio padovanskim mjerama, u kojima je izrađen ovaj nacrt. Prisjetimo se ovdje napomene iz knjige troškova u kojoj se spominje isplata Selvi za različite nacрте izrađene za dio vile u Divuljama, gospodarsku građevinu i vrt, te arhitektu Andrei za razradu istih.¹¹¹ Nema sumnje da se radi o padovanskom arhitektu Andrei Rigatu. Već smo opisali njegovu ulogu u projektiranju obiteljskog rezidencijalnog sklopa, kada je razrađivao Selvin projekt iz 1805.¹¹² Kada tomu dodamo činjenicu da je na istu temu svoje prijedloge davao i inženjer Giovanni Printz, usuđujemo se povući doslovnu paralelu između procesa projektiranja tih dviju građevina.¹¹³ Dakle, izvedbeni projekt bi mogao biti nad Andree Rigata iz Padove, napravljen na temelju Selvina projekta.

Na spomenutim nacrtima prikazan je i klasicistički vrtni portal s vratnicama, koji je do danas sačuvan, a nije do sada bio analiziran. Na Printzovu prijedlogu pozornost nam privlače glavne vratnice koje ne odgovaraju visini pilastara portala. Za tako visoke pilastre bila bi logična konkavna linija njihova završetka, budući da trebaju pomiriti monumentalnu visinu portala s visinom ulaza po mjeri čovjeka. Način crtanja portala ide u prilog mogućnosti da Printz čuva ranije vrtnе vratnice od ariša, s pozlaćenim završecima, naručene 1799. od Selve. U promemoriji iz te godine Dominik Garagnin, Lukin brat, moli Selvu da pronađe dobrog izvođača za vratnice, koje su trebale biti elegantne, od ariša, možda sa šiljcima obloženim željezom te obojenim zlatnom bojom, dok je ostalo trebalo biti bojeno tako da nalikuje boji željeza. Trebale su imati bravu s dva ključa, za gospodara i vrtlara.¹¹⁴ Prema knjizi troškova vidimo da im ih je Selva i isporučio.¹¹⁵

Vratnice na drugom crtežu izgledaju gotovo kao izvedeno stanje, s grbom obitelji Garagnin, sačuvano do danas; razlika je tek u smjeru vala poprečnog or-

¹¹¹ Vidi bilješku 48. Ta se gospodarska građevina ovdje naziva *rimessa*, kao i na više mjesta u knjigama troškova Garagninovih.

¹¹² A. Šverko, n.dj. (5), str. 407-410.

¹¹³ A. Šverko, n.dj. (5), str. 399-402.

¹¹⁴ DAS, AFG, Im. sp. 4/IV: ...*Rapporto alla costruzione del Restello per l'Orto, potrà egualmente pregare il Sigr Selva, perchè voglia aver la bontà di trovargli con artefice capace a ben lavorato. Esso restello dev'essere di Arice, e se così paresse colle punte foderate di ferro. Avrà la sua feramenta, ed una serattura con chiave che serve da tutte le due parti, delle quali ve ne saranno due, una pel padrone, e l'altra per l'ortolano. Dipinto a color che rassomigli quello del ferro, si potrà tinger giale de punte, cioè a dire a finta doratura. Si raccomanda in fine che il disegno di esso Restello sia elegante (...)* Pismo u kojemu se navodi ova narudžba spominje S. Piplović, n. dj. (8 1975./76.), str. 119,120. Pretpostavku da se radi o vrtnim vratnicama, a ne nekoj drugoj rešetki, vidi: A. Šverko, n. dj. (5), str. 383-385.

¹¹⁵ DAS, AFG, Ads. 16/1, Ads. 7/1. 10. svibnja 1800. zabilježena je u trećoj knjizi troškova (Ads. 8/II) prateća stavka: *Per Restello dell'orto grande, mercedi e materiali*.

Građevina uz sjeverni ulaz u vrt početkom XX. stoljeća, prije adaptacije. U drugom planu je kasino koji su Garagnini otkupili od obitelji Grazio, a u prvom zapadni dio prigradene *barchesse* koja je ostala nedovršena.

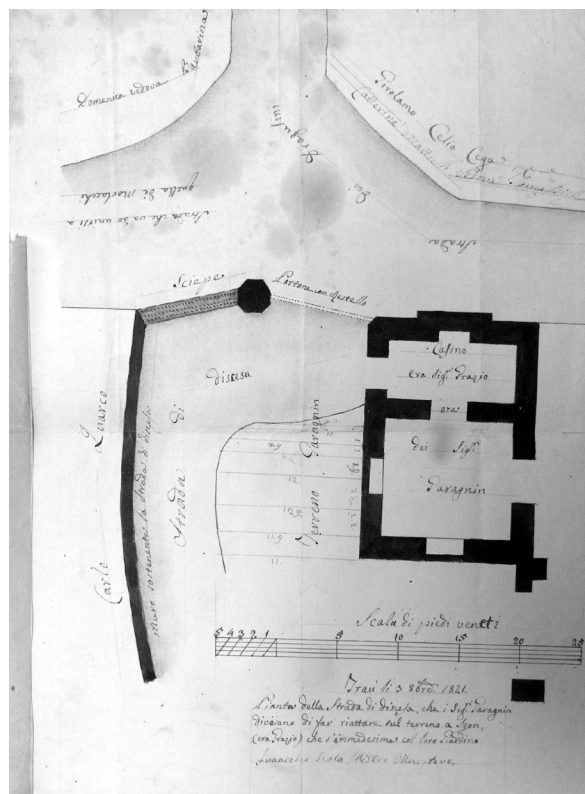
namenta, pa su stoga i one vjerojatno izvorne. Položaj reprezentativnog portala u odnosu na *barchesse* nije izveden kao što je to prikazano na ovim nacrtima, no primjećujemo da je na drugom generalnom planu vrta točno prikazano izvedeno stanje. Prema tome, drugi je generalni plan nastao nakon projekata za *barchesse*.

Preostaje zasad reći nešto o građevini uza sjeverni ulaz u vrt Garagninovih, u dosadašnjim istraživanjima prihvaćenoj kao vrtlareva kućica, dijelom sagrađena, i to prema projektu Selve.¹¹⁶ Zahvaljujući tlocrtu venecijanskoga majstora zidara Francesca Scale, koji prikazuje sjeverni dio oglednog vrta na Travarici, zaključili smo da je zapadni dio ove građevine zapravo *casino* koji je prije pripadao obitelji Grazio.¹¹⁷

Uspoređujući taj tlocrt s Miottovim planom ogledna vrta Garagninovih, čitamo da je zapadna građevina na Scalinu crtežu identificirana kao *Casino era*

¹¹⁶ S. Piplović, n.dj. (8), str. 60, 70.

¹¹⁷ A. Šverko, n. dj. (5), str. 385, 427. S Francescom Scalom godine 1800. Selva u ime braće Garagnin sastavlja u Veneciji ugovor o radu (DAS, AFG, Im. sp. 4/III), a S. Piplović, n. dj. (8 1975./76.), str. 121, spominje ugovor sklopljen 1808. između L. Garagnina i Scale za gradnju na obiteljskom imanju u Divuljama (DAS, AFG, Im. sp. 4/IV). U knjizi troškova Garagninovih (DAS, AFG, Ads 8/II) nalazimo nekoliko stavki koje se odnose na *Casino fu Grazio*.

Nacr građevine uz sjeverni ulaz u vrt majstora zidara F. Scale iz 1821. godine pokazuje da je njezin zapadni dio *casino* koji je pripadao obitelji Grazio, te da je s istoka bila započeta dogradnja *barchessa*.

Signori Grazio ora dei Signori Garagnin, dok je istočni dodatak ovoj kućici građevina s trijemom, koja se spominje u Garagninovoj promemoriji pod naslovom *Coperto della Barchessa al Casino fu Grazio*. U knjizi troškova Garagniniovih čitamo da je taj krov izveden 1806. godine.¹¹⁸ *Barchessa* je dakle dodana uz postojeću kućicu kako bi Garagnini uz oba ulaza u vrt imali smještenu gospodarsku građevinu, no nije bila dovršena.

U sačuvanom dijelu sjevernih i *barchessa* uz južni ulaz u vrt jasno uočavamo identično oblikovanje lukova, dominantnih arhitektonskih elemenata ovih konstrukcija, koji upućuju na sukladnost u projektiranju. *Casino* i dio dogradnje s *barchessom* još su u parku na Travarici, adaptirani u privatni stan.

Spomenimo da je dosadašnje atribuiranje svih vrtnih građevina Selvi bilo temeljeno na pismu braće Garagnin iz 1819. godine, u kojemu oni traže dopuštenje od vlade da postave spomen-ploču za obilježavanje posjeta cara Franje I. njihovu vrtu. Izvadak iz pisma u kojemu stoji da su vrtnje građevine djelo arhitekta Selve,

¹¹⁸ DAS, AFG, Ads. 15/IV; Ads. 8/II.

Građevina uz sjeverni ulaz u vrt početkom XX. stoljeća, prije adaptacije.

kojemu su se zbog toga obratili za izbor mjesta za postavljanje ploče, dosad je bio jedini poznati argument za atribuiranje vrtne arhitekture Selvi.¹¹⁹ U nešto ranijem pismu s istom svrhom Garagnini navode kako su savjet za postavljanje ploče zatražili od čuvenog arhitekta Selve. Pretpostavljamo da je naglašivanje slavnog imena poslužilo kao njihov dodatni argument za traženo odobrenje, tim više što je Selva uz vjerojatno sudjelovanje u planiranju vrta i projektiranju gospodarskih građevina, te izradu projekta za oranžeriju, nesumnjivo u potpunosti projektirao središnji reprezentativni *casinetto*.¹²⁰

¹¹⁹ S. Piplović, n. dj. (8/1975.-76.), str. 120; S. Piplović, n.dj. (8/1977.), str. 18, navodi taj izvadak iz pisma kao jedini poznati argument za atribuiranje vrtne arhitekture Selvi.

¹²⁰ Navedena pisma nalaze se u DAS, AFG, Vrt 1/XIII. Izvadak iz pisma upućena 13. srpnja 1819. kaže: *Le fabbriche del Giardino onorato dalla presenza delle LLMMGG sono d'invenzione dell'architetto Selva, e ricomondo all'autore che aveva tutte le necessarie nozioni locali, poter'egli con conquizione d'effetto sciegliere il sito per collocare la Lapide.*

Zaključak

Prikaz na austrijskoj karti Trogira iz 1828. godine dokazuje da je glavнина planiranog dotad bila i ostvarena.¹²¹ Zaključujemo da je Luka Garagnin glavni kreator ovoga vrta, od ideje do ostvarenja, a za arhitekta bira onog koji može znalački pratiti njegove zahtjeve. Njegove težnje može nam približiti završetak veoma intimnog pisma, o čijoj primateljici možemo tek nagađati: »...(moji osjećaji) postići će pravu ravnotežu kada se budem mogao posvetiti smislu istraživanja meni dragih, koja su mi itekako potrebna da bih ispravio nesavršenosti mog širokog obrazovanja koje sam stekao kao mladić.«¹²² Široko obrazovanje Luke

Agrarni park Garagninovih na karti Trogira iz 1828. godine.

¹²¹ Državni arhiv u Beču, Inland c III a), Traù nr. 06.

¹²² DAS, AFG, ILG, 1a/XXII: *Esso verrà ad un giusto equilibrio allorchè potrò dedicarmi di proposito agli studj a me cari, e di cui nè è tanto bisogno per ripere in qualche parte alle imperfezioni dell'empia istruzione, che da fanciullo mi si fece dare. Među nepotpisanom aktivnom korespondencijom Luke Garagnina pronašli smo ovo pismo, bez datuma, koje započinje: Dopo il mio arrivo io non è potuto cogliere mai un occasione oportuna per parlarvi liberamente della mia trista sorte (...)*

Garagnina usmjerilo ga je ka znanstveno utemeljenim realizacijama koje odaju luksuz erudita i jednostavnost praktičara. Vremenom su uništene, ali ih je moguće teoretski rekonstruirati, pa zatim i ostvariti kao važne točke naše hortikulture, agrikulture i graditeljske povijesti.

Da je na Travarici zamišljen samo botanički vrt, mogao je to biti i bez toliko naglašene praktične i estetske komponente. Isto tako, za povrtnjak bi bila dovoljna racionalna parcelacija, a smisao parka ili pejzažnog vrta ispunile bi ljupke vizure i lijepa arhitektura, cvijeće i travnata odmorišta u okruženju lapida i sjeni stabala. Luka Garagnin čini pak od tog zemljišta (od početka slijedom iste ideje) istovremeno predmet kolekcije, eksperimenta, korisnosti i ljepote. Tijekom planiranja naziva se *Orto* ili *Giardino*, no u vremenu nakon Luke Garagnina karakter parka nadvladat će njegove ostale vrijednosti, praktični nasadi će isčeznuti, te će ovaj vrt postati park, odnosno perivoj Garagnin-Fanfogna, kako je danas poznat, i kao takav nestaje.¹²³ Ostali su vidljivi obrisi oglednog vrta, a svako dalje istraživanje približava njegovu bit i mogućnost njegove revitalizacije – i sama obnova građevina proces je koji nije ispravan bez jasnog konteksta.¹²⁴

Kreator je na tom polju spojio oprečnosti kao što su ljepota vrta za uživanje i korist gospodarstva, uz znanstveni poziv eksperimentiranja i skupljanja – uvođenja i stvaranja novih biljnih vrsta – i prezentaciju arheološke zbirke. Vrt Garagninovih slika je praktičnog romantika, oblik suprotnosti koje se snažnije privlače no što se odbijaju i zato, vjerujemo, mogu oživjeti upravo u svojoj kontradiktornoj potpunosti.¹²⁵

¹²³ Kada teren postaje park, obitelj Garagnin-Fanfogna za povrtnjak nabavlja novu parcelu sa zapadne strane, vidi: S. Piplović, n. dj. (8/1977.), str. 19.

¹²⁴ Valorizaciju i metode obnove parka predlaže S. Piplović, n. dj. (8/1990.), str. 68-73. D. Gregurević, n. dj. (7/1994.), str. 87-88, predlaže Program obnove parka i iznosi općeprihvaćenu definiciju povijesnog vrta u koju se uklapa vrt Garagninovih. Dosadašnji prijedlozi upotpunjeni ovim istraživanjem, te cjelovitom studijom temeljenom na suvremenim primjerima obnove povijesnih vrtova mogli bi pridonijeti revitalizaciji tog prostora kao gradskoga agrarnog parka.

¹²⁵ Zahvaljujem Nataši Bajić-Žarko, ravnateljici Državnog arhiva u Splitu, i Fani Celio Cegi, ravnateljici Muzeja grada Trogira, na iznimnoj pomoći pri istraživanju arhivskog materijala, Vanji Kovačić na dragocjenim uputama i zalačkom pregledu teksta, Jošku Belamariću na poticaju ka cjelovitoj studiji i usmjeravanju pozornosti prema pitanjima koja opravdavaju trud.

CASINETTO DI GIANNANTONIO SELVA NEL PARCO AGRARIO DI GIOVANNI LUCA GARAGNIN

A n a Š v e r k o

Il giardino della famiglia nobile Garagnin a Travarica, nella parte continentale di Traù (Trogir), si considera il primo orto botanico in Croazia. La diversità delle sorti vegetali è solo uno dei suoi temi. Sintetizzando le caratteristiche del podere agrario con l'atmosfera del parco e la bella architettura con i lapidi antichi, l'orto rappresenta il campo in cui si incontrano la scienza, l'utilità e l'arte uniti secondo le idee del suo creatore Giovanni Luca Garagnin junior.

Sulle tracce dei documenti scoperti nel lavoro si analizzano, datano e attribuiscono i progetti e l'architettura dell'orto, creati a cavallo dei due secoli, dal Settecento all'Ottocento. Risalta il ruolo del proprietario Luca Garagnin, l'agronomo e l'economista di professione, il fisiocratico eminente, come un moderatore su tutti i livelli della creazione ma anche come l'autore del progetto finale dell'orto. I progetti si osservano alla luce d'orto di quell'epoca di C.C.L. Hirschfeld, C.H. Watelet, T. Whately e gli altri come anche alla luce della poesia impegnata dedicata agli orti di cui il Garagnin era un ottimo conoscitore. I dati dei suoi influssi scientifici e letterari, li troviamo anche nelle lettere della contessa Isabella Teotochi – Albrizzi, la proprietaria del famoso salotto di cultura a Venezia, con cui per gli anni manteneva la corrispondenza intima.

Si stabilisce, durante il lavoro, un nuovo termine, 'l'orna ferma' (*ferme ornée*), una tipologia specifica di quel tempo che unisce la composizione del paesaggio ai piantagioni. Il Garagnin userà questa tipologia nella formazione del podere di prova a Divulje mentre il loro parco agrario a Travarica ne rappresenta la miniatura. In questo susseguirsi di quattro progetti dell'orto, ogni successivo è più sviluppato nella sua forma mantenendo pur sempre la continuazione d'una stessa idea; lo sfruttamento razionale del podere, ma accentuando il carattere pittoresco, aprendo la vista e delineando gli ingressi e le varie zone con gli edifici utilitari e progettati in modo ben ponderato; la parte centrale dell'orto con il casinetto si organizza nel modo che prevalga la caratteristica estetica nella formazione. La stratificazione è anche presente: l'orto botanico si organizza dentro la parte agraria in cui viene organizzata sia la comunicazione sia l'architettura caratteristica dei parchi.

Il ruolo importante nell'elaborazione dei progetti dell'orto l'aveva Giovanni Miotto, l'agrimensore di Padova che era impiegato dal Garagnin come l'ortolano botanico e l'amministratore del podere. Sul progetto finale dell'orto, disegnato dal Miotto, si trova una ghiacciaia sulla collina artificiale, fin adesso non notata.

Gli edifici dell'orto non erano l'oggetto né dell'indagine né dell'analisi architettonica e perciò l'attribuzione e la datazione dei documenti scritti e disegnati prima di tutto ci servivano a fare una presentazione completa dell'edificio centrale dell'orto – il casinetto. La corrispondenza ritrovata recentemente tra Luca Garagnin e il consulente Giannantonio Selva, uno degli architetti classicisti italiani più importanti, ci testimonia che il committente vanitoso imponeva

assolutamente al consulente i suoi desideri. Le loro lettere, aggiunte ai progetti archivistici confermano il Selva l'autore dell'allargamento e della trasformazione della casetta di ortolano in casinetto elegante, dai primi progetti fino ai dettagli della decorazione interna.

Il progetto del Selva dell'arredamento interno di quest'edificio è il riflesso classicistico dell'antica con cui crea l'atmosfera museale nell'ambito delle lapide antiche dell'orto ed è uno dei suoi rari disegni dell'interno salvati. Grazie al libro delle spese del Garagnin si datano precisamente le fasi della costruzione del casinetto a cominciare dal 1800. La fotodocumentazione archivistica conferma che la realizzazione del progetto è stata fatta assolutamente seguendo i progetti del Selva.

Si presenta anche il progetto di cedraia del Selva assieme al fondamento del geometro Ivan Danilo che serviva al Selva per elaborare i progetti in base a cui si analizza questa costruzione. Si prospetta la possibilità che il progetto esecutivo dell'entrata principale al sud e delle relative barchesse fosse l'opera dell'architetto Andrea Rigato di Padova, fatto secondo il modello del Selva.

Nel periodo dopo Luca Garagnin, l'atmosfera del parco supera tutte le altre caratteristiche e quest'orto diventerà un parco, anzi il parco Garagnin-Fanfogna, e come tale oggi è noto e sta per sparire. Qui l'autore ha collegato tanti contrasti, la bellezza del giardino in cui uno si rilassa e l'utilità del podere assieme al richiamo di raccogliere, sperimentare, introdurre e creare delle nuove sorte vegetali e di presentare la raccolta archeologica. Il parco agrario del Garagnin è un'immagine di un pratico romantico, la forma dove i contrasti più si attirano che respingono e perciò, crediamo, possono risuscitare proprio nella sua complessità contraddittiva.